

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE
CIVILTIESISKO ZINĀTŅU KATEDRA

**SUBSTITŪCIJA UN PĒCMANTINIEKA IECELŠANA KĀ TESTATORA
BRĪVĪBAS IZPAUSME**

BAKALAURA DARBA

Autore: Anda Keiša

Studenta apliecības Nr.:ak07209

Darba vadītāja: lektore mg.iur. Kristīne Zīle

RĪGA 2022

Anotācija

Bakalaura darba ietvaros pētīta testatora brīvība rīcībā ar savu mantu, kā arī substitūcija un pēcmantnieka iecēlums kā testatora brīvības izpausmes veids. Darba mērķis ir analizēt substitūcijas institūta un pēcmantnieka iecēluma būtību, veidus, kā arī pētīt to vēsturisko attīstību un piemērošanu atbilstoši Civillikumam. Darba gaitā autore izdarījusi vairākus secinājumus, konstatējusi problēmas, kas var novest pie substitūcijas institūta kļūdainas izpratnes, kā arī konstatējusi nepilnības pēcmantnieka iecēluma gadījumā, līdz ar ko autore darba gaitā piedāvā veikt grozījumus Civillikumā, lai novērstu domstarpības un veicinātu vienotas prakses attīstību.

Atslēgvārdi: testatora brīvība, testatora brīvības ierobežojumi, mantojuma tiesības, substitūcija, pirmmantnieks, pēcmantnieks, pēcmantnieka iecēlums.

Abstract

Within the framework of the bachelor's thesis, the testator's freedom to dispose of his or her property, as well as substitution and the appointment of a successor as a form of expression of the testator's freedom have been studied. The aim of the work is to analyze the nature and types of the appointment of the institute of substitution and the successor, as well as to study their historical developmen and application in accordance with the Civil Law. In the course of her work, the author has drawn several conclusions, identified problems that may lead to a misunderstanding of the institute of substitution, as well as identified shortcomings in the case of succession, thus proposing amendments to the Civil Law to prevent disagreements and promote common practice.

Keywords: testator's freedom, testator's freedom restrictions, inheritance law, substitution, first heir, post-heir, post-heir appointment.

Satura rādītājs

Ievads	5
1. MANTOJUMA ATSTĀJĒJA BRĪVĪBA RĪCĪBĀ AR SAVU MANTU.....	7
1.1. Testaments kā pēdējās gribas rīkojuma veids	10
1.2. Mantojuma līgums kā pēdējās gribas rīkojuma veids.....	13
1.3. Testatora gribas ierobežojumi	15
2. SUBSTITŪCIJA.....	19
2.1. Substitūcijas jēdziens un tā vēsturiskā attīstība	19
2.2. Substitūcijas institūts Civillikumā	22
3. PĒCMANTINIEKA IECELŠANA	33
3.1. Pēcmantnieka jēdziens un tā vēsturiskā attīstība.....	33
3.2. Pēcmantnieka iecēlums Civillikumā.....	37
KOPSAVILKUMS	42
Izmantoto avotu saraksts	44

Ievads

Cilvēks savas dzīves laikā bauda brīvību iegūt īpašumu, lietas un priekšmetus, kas atbilst viņa vajadzībām un iecerēm, un saprotama ir vēlme ar tām rīkoties pēc saviem ieskatiem. Tomēr dzīves laikā var pienākt brīdis, kad domājam ne tikai par to, kā apmierināmas paša vēlmes un vajadzības, bet kā nodrošināt savas mantas pēctecību atbilstoši tieši savai gribai arī pēc savas nāves. Ja īpašu prasību par mantas sadali nav, tad mantas pēctecību var atstāt likuma ziņā un pēc personas nāves tā tiks sadalīta atbilstoši Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma (turpmāk – Civillikums) Mantojuma tiesību sadaļā noteiktajam. Tomēr personas apsvērumi par mantas tālāku pāreju var nesakrist ar likuma regulējumu, tādejādi iespēja noteikt savas mantas tālāku pāreju paredzēta pēdējās gribas rīkojumu veidā. Paužot pēdējo gribu, mantojuma atstājējs var noteikt ne vien to, kā viņa manta sadalāma mantinieku starpā, bet arī paredzēt rezerves plānu gadījumam, ja kāds no mantiniekiem atkrīt (substitūcija) vai iecelt mantinieku, kam mantojums izdodams tālāk nākamajam mantiniekam, tajā skaitā nosakot īpašus nosacījumus mantojuma saņemšanai (pēcmantnieka iecelšana). Tādejādi, mantojuma atstājējs bauda brīvību, nosakot savas mantas tālāko pēcteci, līdzīgi kā tas būtu dzīves laikā brīvi rīkojoties ar savu mantu. Bakalaura darba ietvaros plašāk apskatītas mantojuma atstājēja tiesības taisīt testamentu un noteikt tajā mantas turpmāko pāreju kontekstā ar tiesībām iecelt substitūtu un pēcmantnieku, jo izvēlētais temats saistīts tieši ar testatora brīvību rīcībā ar savu mantu.

Bakalaura darba mērķis ir sniegt pilnvērtīgu substitūcijas institūta un pēcmantnieka ieceluma apskatu, izvērtēt ar šiem jēdzieniem saistītās pozitīvās iezīmes, kā arī problēmjautājumus un iespējamus risinājumus, paralēli sniedzot salīdzinošu ieskatu ar Igaunijas un Itālijas mantojuma tiesību regulējumā. Darba uzdevums ir izvērtēt testatora brīvības apmēru, iecelot substitūtu un pēcmantnieku, tiesības rīkoties ar savu mantu tādā apmērā, kā tas būtu dzīves laikā, norādīt uz priekšrocībām, izvēloties testamentā iecelt substitūtu un pēcmantnieku un pamatot to nepieciešamību testamentā.

Bakalaura darbs ir sadalīts trīs nodaļās. Pirmajā nodaļā autore apskata personas tiesības brīvi rīkoties ar savu mantu un analizē jautājumus, kas saistīti ar to, vai šādas tiesības persona saglabā arī savas nāves gadījumā, sniedz ieskatu par pēdējās gribas rīkojumu veidiem, kas izpaužas

testamenta un mantojuma līguma veidā, kā arī sniedz ieskatu tajā, kas ierobežo testatora brīvību un kavē rīkoties ar savu mantu pilnā apmērā tikai un vienīgi atbilstoši savām iecerēm un vēlmēm.

Darba otrajā nodaļā autore apskata substitūcijas institūta attīstību un sniedz ieskatu par šī institūta izpratni romiešu tiesībās un Vietējo civillikumu kopojumā (turpmāk – VCLK), analizē šī institūta regulējumu Civillikumā un problēmjautājumus, kas izpaužas tā piemērošanā praksē. Tajā skaitā autore piedāvā risinājumu, lai izvairītos no tāda rezultāta, kas nesakrīt ar testatora patieso gribu.

Bakalaura darba trešajā nodaļā autore apskata pēcmantnieka iecēluma vēsturisko attīstību no fideikomisa romiešu tiesībās un VCLK līdz pēcmantnieka iecēlumam Civillikumā. Šajā nodaļā apskatīti gadījumi un iespējamie problēmjautājumi, ar ko var saskarties pirmmantnieks laikā, kamēr pēcmantnieks nav pieņēmis mantojumu un tas ir gājis bojā, piedāvājot papildināt Civillikumu ar normu, kas atrisinātu ar šādiem jautājumiem saistītas problēmsituācijas.

Līdz ar minēto, bakalaura darba aktualitāte pamatota ar nepieciešamību precīzi iztulkot testatora patieso gribu, lai testaments sasniegtu testatora vēlmi rīkoties ar savu mantu pēc saviem ieskatiem un izveidot vienotu izpratni tiesību normu piemērošanā, lai izvairītos no nepareiza testatora pēdējās gribas izpildījuma vai tiesību normu piemērošanas, balstoties tikai uz testamenta izpildītāja subjektīviem apsvērumiem.

Autores sniegtais izvērtējums balstīts uz Latvijas Republikā pieņemtajiem tiesību aktiem, juridisko periodiku, zinātnisko literatūru un tiesu prakses materiāliem.

Izvirzītā mērķa sasniegšanai darbā izmantotas vairākas zinātniskās pētniecības metodes: gramatiskā, analītiskā, salīdzinošā, aprakstošā un deduktīvā.

1. MANTOJUMA ATSTĀJĒJA BRĪVĪBA RĪCĪBĀ AR SAVU MANTU

Tiesības uz īpašumu ir cilvēka pamattiesības. Satversmes 105.panta pirmais teikums paredz: “Ikvienam ir tiesības uz īpašumu”.¹ Taču šīs konstitūcijā garantētās tiesības var likties plašs jēdziens un radīt jautājumu, kas tieši slēpjas zem termina “īpašums”. Tiesībsarga birojs, sniedzot savu skaidrojumu cilvēka pamattiesību jēdzienam, norāda, ka cilvēktiesību ietvaros jēdzienā „īpašums” ietilpst ķermeniskas lietas, piemēram, dzīvoklis, zeme, telefons, kā arī bezķermeniskas lietas, attiecībā uz kurām pastāv ekonomiska interese, piemēram, mantiska rakstura tiesības, kas izriet no kapitāldaļām, akcijām, autortiesībām.² Šī definīcija autores ieskatā sniedz vienkāršotu ieskatu īpašuma jēdziena skaidrojumā un padara to vienkārši uztveramu ikdienas lasītājam.

Savukārt Dr.iur. E.Kalniņš, sniedzot viedokli par šīm Satversmē noteiktajām cilvēka pamattiesībām, norāda, ka “no tiesiskā regulējuma struktūras viedokļa Satversmes 105. panta pirmajā teikumā ir nostiprināta īpašuma garantija ("ikvienam ir tiesības uz īpašumu"), kas nodrošina ikviena tiesību subjekta brīvību mantiski tiesiskajā jomā un iespēju patstāvīgi iegūt un izmantot mantiskus labumus, kā arī ar tiem rīkoties. Citiem vārdiem, šīs garantijas būtība ir nodrošināt ikvienam materiālu pamatu brīvai attīstībai, privātai iniciatīvai, kā arī personiski atbildīgam dzīvesveidam un rīcībai mantiski tiesiskajā jomā.”³ Autore pievienojas Dr.iur. E.Kalniņa paustajam viedoklim un uzskata, ka jebkurai personai savas dzīves laikā ir tiesības brīvi izvēlēties dzīvesveidu un izvirzāmos mērķus, līdz ar ko tiesības uz īpašumu ir cieši saistāmas ar brīvību attīstīties atbilstoši šiem mērķiem. Ja Tiesībsarga biroja sniegtais skaidrojums vien sniedz norādes uz to, kas personai var piederēt, kas tieši uzskatāms par īpašumu, Dr.iur. E.Kalniņš jau rosina domāt plašāk par īpašuma jēdzienu ne tikai kā lietu tiesību, bet arī ikviena indivīda tiesībām iegūt īpašumu, lemt par to un rīkoties ar to, neatkarīgi no citu personu gribas un uzskatiem par pareizāku sava īpašuma izlietošanu.

No civiltiesību viedokļa, īpašuma legāļdefinīcija sniegta Civillikuma 927.pantā, kas nosaka, ka “[ī]pašums ir pilnīgas varas tiesība par lietu, t. i. tiesība valdīt un lietot to, iegūt no tās visus

---

¹ Latvijas Republikas Satversme: LR likums. Pieņemts 15.02.1922.[28.03.2022.]

² <https://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/cilvektiesibas/socialas-un-ekonomiskas-tiesibas/tiesibas-uz-ipasumu> [aplūkots 28.03.2022.]

³ Kalniņš E., Īpašums, Jurista vārds, 2022. 15.februāris, Nr.7 (1221). Pieejams <https://juristavards.lv/doc/280620-pasums/> [aplūkots 28.03.2022.]

iespējamus labumus, ar to rīkoties un noteiktā kārtā atprasīt to atpakaļ no katras trešās personas ar īpašuma prasību”⁴, kas apstiprina jau iepriekš noskaidroto, ka likums paredz īpašnieka absolūtās tiesības brīvi noteikt sava īpašuma izlietojumu un apriti. Tātad savas dzīves laikā jebkura persona var brīvi un individuāli lemt par savu rīcību, iegādājoties lietu un pārdodot to kaut neskaitāmas reizes, izmantot lietu tās paredzētajiem mērķiem, gūt no tā augļus un brīvi šos augļus izlietot pēc saviem ieskatiem, kas sasaucas ar Civillikuma 1036.pantā noteiktajām īpašnieka tiesībām vienam pašam baudīt pilnīgas varas tiesības par lietu.

Ja ikviens indivīds dzīves laikā bauda tiesības ne tikai iegūt īpašumu, bet arī rīkoties ar to, likumsakarīgi, ka šādas tiesības tas vēlas baudīt arī pēc savas nāves. Nenoliedzami var piekrist, ka brīdī, kad esi miris, ir vienalga, kas ar Tevi notiks, taču vēl dzīvam esot ir saprotama vēlme nodrošināt, lai tālāka iegūtā īpašuma pēctecība notiktu atbilstoši katras personas pašas gribai. Ja dzīves laikā ikviens indivīds, kam pieder jebkāds īpašums, ir brīvs noteikt, kam to pārdot, nodot valdījumā vai lietošanā, vai šādas tiesības tiek saglabātas domājot par īpašuma tiesību pāreju nāves gadījumā. Atbilde meklējama jau pieminētajā Civillikuma 927.pantā, jo pantā noteiktās tiesības ietver arī tiesības taisīt pēdējās gribas rīkojumu ar savas mantas tālāko pāreju mantojuma atstājēja nāves gadījumā.

Mantojuma tiesības regulē jautājumus, kas saistīti ar to, kas notiks ar mantojuma atstājēja mantu pēc viņa nāves. Civillikuma 382.pants nosaka, ka “[m]antojums ir kopība, kurā ietilpst visa kustamā un nekustamā manta, kā arī citiem atdodamās tiesības un saistības, kas mirušam vai par mirušu izsludinātam piederējušas viņa patiesās vai tiesiski pieņemamās nāves laikā”. Šīs nodaļas iesākumā tika iepazīts jēdziens “īpašums”, kas saturiski varētu šķist sinonīms vārdam “manta”, kas Civillikuma Mantojuma tiesību daļā ir plaši lietots jēdziens, līdz ar ko nepieciešams noskaidrot, vai starp šiem jēdzieniem “īpašums” un “manta” ir liekama vienādības zīme un kas ir uzskatāms par mantu mantojuma tiesību kontekstā, lai noskaidrotu vai mantojuma atstājējs bauda tādas pašas tiesības brīvi rīkoties ar savu īpašumu kā ikviena persona savas dzīves laikā.

Dr.iur. E.Kalniņš, sniedzot skaidrojumu par jēdziena “manta” izpratni mantojuma tiesību kontekstā, norāda, ka “mantojums ir “tiesību un saistību kopība”, kurā ietilpst ne tikai mantiskās tiesības (t.s. mantojuma aktīvs), bet arī mantiska rakstura saistības (t.s. mantojuma pasīvs), izņemot tīri personiskās tiesības un saistības, kuras izbeidzas līdz ar mantojuma atstājēja personu.”⁵ No šī

---

⁴ Civillikums: LR likums. Pieņemts 28.01.1937. [20.03.2022.]

⁵ Kalniņš E., Mantas jēdziens civiltiesībās, pieejams

https://www.journaloftheuniversityoflatvialaw.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/journaloftheuniversityoflatvialaw/No1/E_Kalnins.pdf [aplūkots 29.03.2022.]

skaidrojuma izriet, ka manta kā mantojuma aktīvs ir visas tās mantiskās tiesības, par ko runāts šīs nodaļas ievaddaļā un saskan ar jēdziena “īpašums” definīciju, kam atbilst tiesības ne vien iegūt īpašumu, bet arī tālāk rīkoties ar to pēc saviem ieskatiem.

Taču mantojums nav tikai ķermeniskās un bezķermeniskās lietas – īpašums, kas aizgājējam ir piederējis un attiecīgi īpašuma tiesības nav vienīgais, kas pēc aizgājēja nāves pāriet mantiniekiem. Mantojuma kopībā var ietilpt arī citas tiesības un saistības, piemēram, intelektuālā īpašuma tiesības, taču neietilpst mantojuma atstājēja tiesības, kurām ir personisks raksturs un tās izbeidzas ar mantojuma atstājēja nāvi.⁶ Uz to sniedz norādi arī Civillikuma 1519.pants, kas nosaka, ka “[n]o līguma izrietošās tiesības un saistības, ciktāl tās nav tīri personiskas, pāriet uz līdzēju mantiniekiem un tiesību pēcniekiem, ja vien likumā nav paredzēts noteikts izņēmums.” Piemēram, šādas saistības no līguma varētu būt gleznas uzgleznošana. Starp slavenu mākslinieku - personu A un personu B ir noslēgts līgums, samaksāta atlīdzība, ka persona A noteiktā termiņā uzgleznos gleznu. Līdz līgumā noteiktā termiņa beigām persona A mirst, gleznu nepabeidzot. Lai gan no līguma izriet saistības un varētu uzskatīt, ka tās ietilpst Civillikuma 1519.panta tvērumā, tomēr šajā gadījumā saistība vērtējama kā personiska, jo diez vai persona B vēlēšies gleznu, ko pabeidzis mākslinieka mantinieks bez zināšanām mākslā un mākslas pasaulē atzīta vārda. Tāpat pie personiskām saistībām pieder pienākums maksāt uzturlīdzekļus, taču citādi ir uztura līguma gadījumā. Uztura došana ar uztura devēja nāvi nebeidzas un tās ir saistības, kas tālāk pāriet uztura devēja mantiniekiem.

No minētā izriet, ka Civillikumā lietotais jēdziens “manta” ir līdzvērtīgs jēdzienam “īpašums”, taču mantojumus ir plašāks jēdziens kā manta. Kā tika noskaidrots, mantojumā ietilpstošā manta ir ne tikai īpašums kā lietas vai lietu kopums, bet arī saistības, piemēram, kredītsaistības un pienākumi, piemēram, uztura došana.

Atsaucoties uz tiesu praksi, ievērojot no Civillikuma 382.panta izrietošo mantojuma atstājēja mantisko attiecību kontinuitātes principu, nav pieļaujams, ka ar mantojuma atstājēja nāvi izbeigtos kādas viņa tiesības vai pienākumi, kas pēc savas tiesiskās dabas var tikt mantoti.⁷ Līdz ar ko mantojuma tiesības ir reizē arī personiskas tiesības izteikt savu pēdējo gribu un sasaucas ar tiesībām

---

⁶ Krauze R., Mantojuma tiesības 2.papildinātais izdevums, R., KIF “Biznesa komplekss” 1997, 16.lp.

⁷ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2018.gada 17.maija Lēmums Lietā Nr.SKC-1065/2018

Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/hronologiska-seciba?year=2018>, aplūkots [29.03.2022.]

uz īpašumu, kā tvērumā, kā tika noskaidrots iepriekš, ietilpst tiesības ne tikai iegūt īpašumu, bet to arī izlietot.

Mantojuma tiesību otrā nodaļa regulē likumiskās mantošanas kārtību un nosaka mantinieku šķiras. Ja mantojuma atstājējs ir mierā ar likumā noteikto kārtību, tad nekādi citi pasākumi dzīves laikā nav jāveic un nāves gadījumā aizgājējam piederošā manta tiek sadalīta atbilstoši šajā Civillikuma mantojuma tiesību nodaļā noteiktajām. Taču nereti personas vēlmes nesakrīt ar to, ko nosaka likums un personai ir citādākas domas par to, kurš labāk spēs pārvaldīt īpašumus un izlietot tiesības pēc viņa nāves. Mantojuma tiesībās mantojuma atstājējs savu pēdējo gribu var izteikt testamentā vai mantojuma līgumā. Šī bakalaura darbā turpmākās apakšnodaļās plašāk tiek apskatīts testaments un mantojuma līgums kā pēdējās gribas rīkojuma veids, mantojuma atstājēja iespējas pilnībā noteikt savas mantas turpmāko īpašnieku un tos apstākļus, kas traucē un ierobežo mantojuma atstājēju pilnā apmērā brīvi rīkoties ar savu mantu, un liedz baudīt absolūtās tiesības noteikt tās nākamo īpašnieku.

1.1. Testaments kā pēdējās gribas rīkojuma veids

Kā norādījis A.Rotbergs, “[c]ilvēks negrib samierināties ar domu, ka līdz ar nāvi izzūd katra viņa noteikšana par šīs pasaules lietām, par visu to, kas viņam ir bijis mīļš, pēc kā viņš centies, ko viņš dzīves laikā ieguvis, un tāpēc jau no seniem laikiem cilvēks ir mēģinājis atrast līdzekli, kā pagarināt savu noteikšanu par to, kas paliek pasaulē pēc viņa aiziešanas mūžībā. Šāds līdzeklis ir testaments”.⁸

Testaments kā viens no pēdējās gribas rīkojuma veidiem minēts jau romiešu tiesībās, ko pazina kā vienpusēju aktu, ko persona taisa nāves gadījumam par savu mantu. Romiešu tiesībās tika stingri paredzēts, ka testamentā ir nepieciešams iecelt mantinieku vai vairākus mantiniekus, savukārt pēdējās gribas izteikumu, kurā mantinieks netika iecelts, sauca par kodicilu. Romiešu tiesībās pazina mantošanu pēc testamenta vai likuma un abi šie mantojuma veidi nevarēja pastāvēt vienlaikus⁹ pēc noteikuma “*nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest*” –

---

⁸ Rotbergs A. Testēšanas brīvības ierobežojumi. Rīga: Latvju kultūra, 1935, 3. lpp.

⁹ Birziņa L., Romiešu tiesības, Rīga, 2001, 86.lp

testamentāriskās mantošanas tiesības vienā un tai pašā laikā nav savienojamas ar likumiskajām.¹⁰ Pretēji tas ir mūsdienu Civillikumā, kas paredz, ka mantot var gan pēc likuma, gan testamenta, gan līguma un visi šie mantojuma veidi var pastāvēt kopīgi.

Civillikumā testamenta legāļdefinīcija sniegta 418.pantā, kas nosaka, ka “[k]atru vienpusēju rīkojumu, ko kāds dod savas nāves gadījumam par visu savu mantu, vai par kādu mantas daļu, vai par atsevišķām lietām vai tiesībām, sauc par testamentu”. Dr.iur. R.Krauze norāda, ka ar šo vienpusējo rīkojumu mantojuma atstājējs var savu mantu vai tās daļu novēlēt jebkurai personai pēc saviem ieskatiem, paužot savu brīvu gribu.¹¹ Var pievienoties viedoklim, ka testators bauda pilnīgu brīvību ar savu mantu, nosakot personu, kam tā pāries, tomēr tas pirmsšķietami var radīt uzskatu, ka līdz ar minēto testators bauda pilnīgu rīcības brīvību kopumā, tomēr tā nav. Autore vērs uzmanību, ka no likuma normas izriet absolūtas tiesības izcelt par mantinieku jebkuru personu un testatoram šajā gadījumā nav pienākuma konsultēties par mantinieka iecelšanu vai saņemt no viņa piekrišanu. Ieceļot mantinieku, tā var būt jebkura persona - kā fiziska, tā juridiska, tomēr tas nebūt neliecina, ka testators kopumā bauda absolūtas tiesības rīcībā ar savu mantu. Šie ierobežojumi tostarp apskatīti turpmāk šī bakalaura darba ietvaros.

Ar testamentu mantojuma atstājējs var brīvi izteikt savu gribu par savas mantas visā tās kopībā, vai katras atsevišķi pāreju citai personai. Kā norādīts tiesu praksē “to ievērojot, uz šādu vienpusēju darījumu attiecināmi Civillikuma noteikumi par gribas īstumu un darījumu spēkā neesamību. Prasība, lai griba taisīt testamentu būtu radusies brīvi, attiecināma gan uz testamenta taisīšanu vispār, gan uz konkrētiem novēlējumiem testamentā īpaši.”¹²

“Kaut arī mantojuma atstājējam ir tiesības pēc saviem ieskatiem rīkoties ar savu mantu, tostarp noteikt testamentā kādu ierobežojumu, šādas testatora tiesības nav absolūtas un Civillikumā pastāv noteikti izņēmumi”¹³ – pie šādas atziņas nonākusi Augstākā tiesa, risinot strīdu lietā par nekustamā īpašuma sadali un testamenta norādījumu izpildi, sniedzot norādes uz Civillikuma 587. un 785.pantu, kas galvenokārt runā par pretlikumīgiem rīkojumiem vai neatļautām darbībām. Vērtējot minēto kā testatora gribas ierobežojumu, jāsecina, ka tas nav tāds ierobežojums, kas

---

¹⁰ Bukovskis V., Latvijas mantojumu tiesību projekts. No grām. Tieslietu ministrijas vēstnesis (1920-1940) 8.sējums 1929, Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2004., 401.lp.

¹¹ Krauze R., Mantojuma tiesības 2.papildinātais izdevums, Rīga, KIF “Biznesa komplekss” 1997, 49.lp.

¹² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta 2005.gada 14. decembra Spriedums lietā Nr. SKC – 760, pieejams <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/hronologiska-seciba?year=2005> [aplūkots 30.03.2022.]

¹³ Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta 2019.gada 21.oktobra Spriedums Lietā SKC-277/2019 <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/hronologiska-seciba?year=2005> [aplūkots 30.03.2022.]

parādās tikai mantošanas brīdī. Skatoties uz testamentu kā tiesisku darījumu, ir jāņem vērā uz to attiecināmās Civillikuma normas par gribas īstumu (Civillikuma Saistību tiesību 1427.pants un turpm.) kā arī Civillikumā sniegtās norādes uz darījuma spēkā neesamību (Civillikuma 1553.p., 1570.p.). Secināms, ka neiespējami nosacījumi nav jāpilda un pretlikumīgi rīkojumi padara visu darījumu par spēkā neesošu, tātad tos nevar uzskatīt tikai par testatora brīvību ierobežojošiem, jo šādi nosacījumi attiecas uz tiesisku darījumu kopumā. Tāpēc šajā gadījumā nevar runāt par tādu rīcības brīvības ierobežojumu, kas attiektos tikai uz testamentu un testatoru.

Testamentā var noteikt ne vien tās mantas pāreju, kas mantojuma atstājējam uz testamenta sastādīšanu ir piederoša, bet, kas būs mantojuma atstājēja nāves brīdī. Piemēram, persona A noslēgusi līgumu ar banku par finanšu instrumentu iegādi ar pieaugumu katru mēnesi regulārā maksājuma veidā. Uz testamenta sastādīšanas brīdī kontā atrodas 10 000,- euro, taču pieslēgtais regulārais maksājums nodrošina ikmēneša papildinājumu, turklāt uzkrājums var samazināties vai palielināties arī no svārstībām finanšu tirgos. Līdz ar ko testamentā, nezinot, kāda summa atradīsies kontā mantojuma atstājēja nāves brīdī, iespējams paredzēt, ka visi šajā noguldījumu kontā esošie naudas līdzekļi uz mantoja atstājēja nāves brīdī, pāriet personas B īpašumā. Vienlaikus, testamenta saturam ir jābūt konkrētam un tajā griba jāizsaka saprotami un skaidri, jo brīdī, kad iestāsies gadījums, kad testamentu būs nepieciešams tulkot, iespējas jautāt mantojuma atstājējam, ko viņš ar to bija domājis, nebūs.

Testamenti pēc savas formas ir vai nu publiski, vai privāti (Civillikuma 432. pants). Privāts testaments taisāms rakstiski, mantojuma atstājējam pašrocīgi visu testamentu uzrakstot un parakstot (Civillikuma 446. pants). Civillikums neparedz, ka pie privātā testamenta sastādīšanas ir jāpiedalās lieciniekiem vai tas obligāti jānodod glabāšanā zvērinātam notāram vai bāriņtiesai.

Igaunijas Mantošanas likums paredz divu veidau privātos testamentus – hologrāfisks un liecinieku klātbūtnē parakstīts testaments. Hologrāfiskais testaments ir pilnībā pašrocīgi uzrakstīts un parakstīts vai sastādīts divu liecinieku klātbūtnē, kuriem par testamentu saturu nav obligāti jāzina. Igaunijā paredzēts, ka šāda veida testamenti zaudē spēku, ja no sastādīšanas dienas pagājuši seši mēneši un testators aizvien ir dzīvs.¹⁴

Savukārt, Lietuvas Civillikumā līdz 2001. gadam nebija tāda institūta kā privātie testamenti. Šāds regulējums tika ieviests, lai nodrošinātu personu iespēju ārkārtas (pēkšņas smagas saslimšanas gadījumos u.c.) gadījumos dot pēdējās gribas rīkojumu. Saskaņā ar Lietuvas

---

¹⁴ Pārimisseadus: Mantojuma likums, Igaunijas likums, pieņemts 17.01.2008 [aplūkots 04.05.2022.]

Civillikuma piektās grāmatas 5.30. pantu privātajam testamentam jābūt testatora pašrocīgi uzrakstītam, tajā jānorāda testatora vārds, uzvārds, sastādīšanas datums (gads, mēnesis, diena) un vieta, kur testaments sastādīts. Testamentam jāsaturs testatora īstā griba un jābūt testatora parakstītam. Testaments var būt uzrakstīts jebkurā valodā. Saskaņā ar iepriekš minēto pantu privātais testaments nav derīgs, ja no tā vai no citiem apstākļiem nav izsecināms tā sastādīšanas laiks un vieta un ja tas acīmredzami nav pabeigts vai nav parakstīts.¹⁵

Testaments ir vienpusējs darījums, kas nozīmē, ka tikai testators pats var brīvi noteikt savas mantas pēctecību un rīkoties ar to pēc tikai sev zināmiem apsvērumiem par savas mantas, tiesību un saistību pāreju, ievērojot jau konstatētos norādītos ierobežojumus. Tā kā testatoram, visticamāk ir svarīgi, lai viņa pēdējā griba tiktu atbilstoši izpildīta, citādi testaments nemaz netiktu taisīts un mantošana notiktu pēc likuma, ne mazāk svarīgi par skaidri izteiktu gribu ir arī testamenta formas ievērošana, pretējā gadījumā tas var radīt šķēršļus, lai testaments varētu stāties likumīgā spēkā.

1.2. Mantojuma līgums kā pēdējās gribas rīkojuma veids

Pretēji testamentam, kura taisīšanā testatoram nav nepieciešama citu personu piekrišana, mantojuma līgums ietver divas līgumslēdzēju puses un tāpēc autores ieskatā pilnībā nevar tikt vērtēts tikai kā mantojuma atstājēja pēdējās gribas rīkojums, jo prasa arī otras līgumslēdzējpusē piekrišanu šāda līguma sastādīšanai. Civillikuma 639.pants sniedz mantojuma līguma definīciju, proti „[l]īgumisko mantošanu nodibina ar līgumu, ar kuru viens līdzējs otram vai vairāki līdzēji cits citam piešķir tiesību uz savu nākamo mantojumu vai tā daļu. Tādu līgumu sauc par mantojuma līgumu.” Turpmākie Civillikuma otrās daļas 5.nodaļas panti nosaka līgumiskās mantošanas veidus un kārtību, kā arī šāda līguma noslēgšanas sekas.

Romiešu tiesībās mantojuma līgumu nepazīna. Kā jau iepriekš noskaidrots šī bakalaura darba ietvaros, romiešu tiesībās pazina mantošanu pēc testamenta vai pēc likuma, turklāt abi šie

---

¹⁵ Tieslietu ministrijas informatīvais ziņojums "Par nepieciešamību precizēt tiesisko regulējumu ēnu ekonomikas ierobežošanai", pieejams: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:UC0MqSkDgWoj:tap.mk.gov.lv/doc/2017_11/TMZin_171_017_VSS_408.2346.docx+&cd=4&hl=lv&ct=clnk&gl=lv [aplūkots 04.05.2022.]

mantošanas veidi nevarēja pastāvēt vienkopus. Mantojuma līgums izveidojies no ģermāņu tiesībām un izskaidrojams ar feodālā laikmeta ietekmi.¹⁶

Civillikuma priekštecis VCLK par mantošanu pēc līguma regulē kopojuuma ceturtajā nodaļā, mantojuma līguma definīciju dodot 2481.pantā, kas noteica, ka „[m]antošanu pēc līguma nodibina ar tādu darījumu, uz kura pamata viens kotrahents (mantojuma atstājējs) otram vai vairāki kontrahenti cits citam piešķir tiesību uz savu nākamo mantojumu. Tādu darījumu sauc par mantojuma līgumu šaurākā nozīmē jeb par mantnieka iecelšanas līgumu.” Redzams, ka jaunajā civillikumā mantojuma līgums pārņemts līdzīgi kā tas bijis VCLK un saglabājies nemainīgi tā sākotnējā 639.panta redakcijā.¹⁷ Autores ieskatā būtiskākais mantojuma līguma gadījumā ir apstākļi, ka līgums ir divpusējs un visstabilākais mantošanas pamats¹⁸, jo to nevar atcelt, izņemot gadījumus, kad tas ir līgumā tieši noteikts. Līdz ar ko, noslēdzot mantojuma līgumu, abas puses uzņemas nopietnas saistības un, iespējams, arī apgrūtinājumus. Gadījumā, ja savstarpējās attiecības mainās vai rodas jauni apstākļi, kas varētu likt mainīt mantojuma atstājēja domas, tad savu pēdējās gribas rīkojumu nav iespējams mainīt, kā tas ir testamenta gadījumā, kur taisītais jaunais testaments atceļ iepriekšējo.

Autore pievienojas tiesību pētnieka Z.Genca viedoklim, kurš norādījis, ka „var šaubīties par šī institūta piemērotību tagadnes dzīvei, jo cilvēks pats ierobežo savu rīcības brīvību un dažreiz var īsti neapzināties, ka sevi saistījis bez atkāpšanās tiesībām un tādejādi radījis sev nopietnus sarežģījumus.”¹⁹

Dr.iur. R.Krauze norāda, ka šāds līgums būtībā ir civiltiesisks līgums, bet, ņemot vērā, ka ar mantošanas līgumu nodibina mantošanas attiecības, tas ietilpināts mantojuma tiesībās kā viens no mantošanas pamatiem.²⁰ Mantojuma līgumā parasti nevar līgumiskajam mantniekam iecelt substitūtu, bet izņēmuma gadījumā tas iespējams, ja ir divi priekšnosacījumi – 1) substitūts piedalās pie līguma noslēgšanas un uzņemas saistību līgumā paredzētā gadījumā mantojumu pieņemt, 2) līgumiskam mantniekam tiek piešķirta tiesība mantojumu atraidīt, vai arī, kad substitūcija paredzēta tikai gadījumam, ja mantnieks kaut kādu iemeslu dēļ nevar mantojumu pieņemt, piemēram, tiek atzīts par necienīgu personu Civillikuma 824.panta kārtībā, vai arī gadījumam, kad

¹⁶ Gencs Z., Mantošana. Zinātniski praktisks komentārs, Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002., 241.lp.

¹⁷ Civillikums: LR likums. Kodifikācijas nodaļas 1937. gada izdevums. Rīga, 1938, 102.lp.

¹⁸ Gencs Z., Mantošana. Zinātniski praktisks komentārs, Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002., 241.lp

¹⁹ turpat

²⁰ Krauze R., Mantojuma tiesības 2.papildinātais izdevums, Rīga, KIF “Biznesa komplekss” 1997, 127.lp.

līgumiskais mantinieks nomirst pirmais. Līdzīgā kārtībā ar mantojuma līgumu var iecelt pēcmantinieku, ja pēdējais piedalās pie līguma noslēgšanas.²¹

1.3. Testatora gribas ierobežojumi

Papildus iepriekšējā apakšnodaļā aplūkotajam, vērtējot testatora tiesības brīvi rīkoties ar savu mantu, bez ievērtības nevar atstāt ierobežojums, kas attiecas uz personu nāves gadījumā, savukārt neierobežo personu dzīvam esot. Un tas ir pienākums atstāt neatņemamās daļas tiesīgajiem viņu daļas. Gadījumā, ja dzīves laikā izlemjam pārdot savu vienīgo māju pie jūras un iegūto naudu izlietot ceļojumam apkārt pasaulei, mēs nekādi neesam ierobežoti brīvi rīkoties un izlietot šo naudu tikai pēc saviem ieskatiem. Taču nāves gadījumā šo savu vienīgo māju tikpat brīvi nevar novēlēt, piemēram, kaimiņam, ja testatoram paliek arī pārdzīvojušais laulātais un prāvs pulks bērnu.

Civillikums sniedz skaidru norādi, ka testators var brīvi rīkoties ar savu mantu, taču Civillikuma 422.pants paredz, ka neatņemamās daļas tiesīgajiem atstājamas viņu neatņemamās daļas. Protams, šis nosacījums var tikt neievērots un testatoram, taisot testamentu, tas nav uzlikts par obligātu pienākumu izdalīt neatņemamās daļas tiesīgajiem viņu daļas un šīs prasības neievērošanas gadījumā testaments automātiski nekļūst par tādu, kas nav spēkā.

Testators var izvēlēties šo apstākli ignorēt un ar testamentu novēlēt visu sev piederošo mantu citai personai, kas neietilpst neatņemamās daļas tiesīgo lokā, tādejādi paužot nepārprotamu savu nostāju par to, kā viņa īpašums pēc nāves ir sadalāms.

Senās Romas laikā ar testamentu varēja iecelt par mantiniekiem personas, kas nepiederēja pie testatora ģimenes. Tādejādi varēja apiet tuvus radniekus, kas pēc svešas personas iecelšanas par mantinieku vairs no mantas nekā nesaņēma²². Saprotami, ka šāda kārtība neapmierināja testatora tuvākos radniekus, taču mantojuma atstājējam nevarēja liegt rīkoties ar savu mantu pēc saviem ieskatiem (privātīpašnieka tiesība). Radās pat īpaša sūdzība par cietsirdīgiem testatoriem (*querella inofficiosi testamenti*) un uzskats, ka apietie radnieki ir jāaizsargā, jo nav ievērots tuvāko

---

²¹ Gencs Z., Mantošana. Zinātniski praktisks komentārs, Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 184.lp.

²² Birziņa L., Romiešu tiesības, 2001, Rīga, 87.lp

mīlestības pienākums (*officium pietatis*)²³. Īpaši Romas valsts pēdējā posmā – Justiniāna laikā nostiprinājās asinsradnieku ģimene patriarhālās ģimenes vietā un mīlestības pienākums ļoti spēcīgi izpaudās arī tiesībās. Mīlestības pienākums neattiecās tikai uz vecākiem mantojuma tiesībās neļaujot viņus apiet. Šāds pat pienākums attiecās arī uz bērniem un uz viņu mantojuma pāreju vecākiem “nāves kārtības” izjaukšanas gadījumā, ja bērni aizietu no dzīves ātrāk, līdz ar ko tika nostiprinātas ģimeniskas saites un rūpes par saviem tuvākajiem, tajā pašā laikā atzīstot, ka nedz bērni, nedz vecāki nav savu mantojumu parādā viens otram.²⁴ Tieši šis ir tas laiks, kad rodas neatraidāmo mantinieku institūts ko Latvijā kā terminu pazīst līdz 2014.gada 30.jūnijam, bet šobrīd tas Civillikumā lietots kā neatņemamās daļas tiesīgais.

VCLK noteica mantošanu pēc testamenta 1703. – 1953.pantos. Bija paredzēts, ka pēc likuma mantojums pāriet uz mantinieku, kad mantojuma atstājējs nav atstājis nekādu rīkojumu savam nāves gadījumam, vai kad mantojuma atstājēja testamentāriskie un līgumiskie rīkojumi atzīti par spēkā neesošiem (1703.p.). Pēc likuma tiek aicināti pie mantojuma pirmkārt nomirēja pārdzīvojušais laulātais un otrkārt nomirēja asinsradnieki.²⁵ Civillikuma Mantojuma tiesību izstrādes laikā, vērtējot VCLK tika gan atzītas testatora tiesības rīkoties ar savu mantu, vienlaikus tika konstatēti gadījumi no tiesu prakses, kad testators visu savu mantu novēlējis vienam ģimenes loceklim, pārējos atstājot bez nekā, vai visu mantu novēlējis kādai citai pie ģimenes nepiederīgai personai. Tādejādi tika atzīts, ka neatņemamās daļas institūts ir saglabājams jaunizveidojamā Civillikumā, par tuvākajiem mantiniekiem atzīstot tikai tās personas, uz kurām mantojuma atstājējam vēl dzīvam esot gulstas alimentu pienākums, t.i. bērni, laulātais un augšupējie, tādejādi māsu un brāļu uzturēšanai Civillikumā neesot vietas. Tātad tika atzīts, ka par neatraidāmajiem mantiniekiem atzīstami lejupējie un laulātais kā pirmās šķiras mantinieki, bet, ja viņu nav, tad augšupējie radnieki.²⁶

Mūsdienās ģimenes saites un asinsradniecība var arī nebūt tik cieša kā tas bija Romas valsts laikā, līdz ar ko likumsakarīgi, ja testators izvēlas mantiniekus apiet. Tam iemesli var būt dažādi – bērniem dzīves laikā ir sniegta laba izglītība un atbalsts, kas ļāvis viņiem pašiem par sevi parūpēties materiālā ziņā, līdz ar ko atstātais mantojums var būt vairāk nepieciešams kādam citam ģimenes vai ārpus ģimenes loceklim. Var arī būt pretēja situācija, ka pieaugušais bērns ir atkarīgs no

²³ Kalniņš V., Romiešu civiltiesību pamati, Izdevniecība Zvaigzne, Rīga, 1997, 184.lp.

²⁴ Saller R.P., Patriarchy, Property and Death in the Roman Family, Cambridge University Press, 1994., pg 110.-111.

²⁵ Bundurs Ž., Mantošanas tiesības : mantinieku apstiprināšana un mantojuma sadalīšana, testamentu, līgumu un lūgumu paraugi, Daugavpils: Pašpalīdzība, 1932, 13.lp

²⁶ Bukovskis V., Latvijas mantojumu tiesību projekts. No grām. Tieslietu ministrijas vēstnesis (1920-1940) 10.sējums 1931, Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2004., 47.-48.lp.

alkohola vai azartspēlēm un pašsaprotami, ka iegūtais mantojums tiks izniekots savu atkarību apmierināšanai.

Rodas jautājums, ja testators izvēles neatņemamās daļas tiesīgos ignorēt, vai pastāv iespēja viņiem iegūt savu neatņemamo daļu vai arī testators ir izmantojis pilnu rīcības brīvību tiesību un saistību pārejai. Uz to norādi sniedz Civillikuma 788.pants, kas paredz neievērotajam izprasīt viņa neatņemamās daļas. Civillikuma 425.pants savukārt noteic neatņemamās daļas apmēru un tā ir puse no tās mantojuma daļas vērtības, kādu neatņemamās daļas tiesīgais manto pēc likuma.

Līdzīgi tas ir Itālijā, kur ar normatīvajiem aktiem ir noteikts, ka mantojuma atstājēja laulātajam un bērniem, bet vecākiem, ja bērnu nav ir saglabājama viņu rezervējamā daļa (*quota di legitima*). Savukārt testaments, kas neievēro šīs prasības, ir spēkā, ja vien tas netiek apstrīdēts.²⁷ Saskaņā ar Itālijas normatīvajiem aktiem, ja mantojuma atstājējam ir tikai viens bērns, viņam ir tiesības mantot pusi, taču, ja divi vai vairāk bērni, viņi ir tiesīgi mantot divas trešdaļas mantojuma, kas sadalītas vienlīdzīgi starp visiem bērniem. Ja testatoram bērnu nav, bet ir tikai laulātais, tad tas manto vienu trešo daļu no mantojuma aktīva.

Igaunijas Mantošanas likums situāciju ar obligātās daļas, kā tas nosaukts likumā, mantošanu risina līdzīgi un noteic, ka obligātās daļas lielums ir puse no tās mantojuma daļas vērtības, kuru mantinieks būtu saņēmis likumiskās mantošanas gadījumā, ja mantojumu būtu pieņēmuši visi likumiskie mantinieki.²⁸

Tāpat kā tas ir Latvijā, Igaunijā obligāto daļu persona var pieprasīt naudā un šāda persona par mantinieku netiek uzskatīta. Piemēram, gadījumā, ja mantojuma atstājēja A īpašumā ir būve, kuru ar testamentu viņš novēlējis savam labākajam draugam B, taču viņa dēls C ir ar testamentu nepamatoti atradīts, dēls var izprasīt savas daļas vērtību naudā, taču ne iegūt pusi no nekustamā īpašuma, lai vai kā viņš to vēlētos. Līdz ar ko, ir secināms, ka, lai arī testatoru ierobežo neatņemamās daļas tiesīgie, viņš tomēr bauda brīvu rīcības brīvību noteikt to personu, kuras īpašumā turpmāk pāries viņa manta. Piemērā minētajā gadījumā A nevēlas, lai C pēc A nāves kļūtu par īpašnieku viņa nekustamajam īpašumam. Līdz ar testamenta taisīšanu viņš šo mērķi var sasniegt, apzinoties, ka arī testamenta apstrīdēšanas gadījumā C no nekustamā īpašuma neiegūs neko. Secinājums ir, ka, lai arī testatora brīvība nav absolūta un pilnīga, viņš tomēr baudas tiesības pats noteikt savas mantas, tiesību un saistību pēcteci.

---

²⁷ Succession. Pieejams https://e-justice.europa.eu/content_succession-166-it-en.do?member=1 [aplūkots 30.03.2022.]

²⁸ Pärimisseadus: Mantojuma likums, Igaunijas likums, pieņemts 17.01.2008 [aplūkots 21.04.2022.]

Pie līdzīga secinājuma nonākusi arī Itālija, diskutējot, vai šāda normatīvā regulējuma rezultātā nav nepamatoti ierobežota testatora griba un ierobežota testatora brīvība rīcībā ar savu mantu. Itālijas Civilkodekss skaidri nošķir, kura mantojuma daļa ir tā, ar kuru testators var brīvi rīkoties, bet kuru nepieciešams rezervēt likumīgajiem mantiniekiem²⁹, tāpat kā Latvijā, nosakot neatņemamās daļas tiesīgo daļas, Itālijā – rezervēto mantojuma aktīvu. Itālijas mantojuma likumi piedāvā zināmu aizsardzību ģimenes locekļiem, ierobežojot testatora tiesības rīkoties ar saviem īpašumiem, pārņemot šos ierobežojumus no Senās Romas laikiem, līdzīgi kā to ir darījusi Latvija.

Turklāt, arī ar mantojuma līgumu nevar apiet neatņemamās daļas tiesīgos uz viņu neatņemamo daļu, uz ko norāda Civillikuma 642.pants, paredzot, ka „[m]antojuma līgumos jāievēro noteikumi par neatņemamo daļu, ja vien tie, kam tā nākas, paši tieši vai piedaloties līgumā, nav atteikušies no savām tiesībām. Ja tas nav ievērots, tad pēc mantojuma atstājēja nāves neatņemamās daļas tiesīgie var pieprasīt izdot viņu neatņemamo daļu”.

Līdz ar ko šīs nodaļas ietvaros ir noskaidrots, ka testatora brīvība nav absolūta un tā var tikt ierobežota, tomēr ar visiem ierobežojumiem, testators, gudri rīkojoties, var sasniegt savus mērķus un nodot tālāk sava īpašuma tiesības atbilstoši savai gribai. Tāpēc turpmākās bakalaura darba nodaļās tiks pētīti tādi temati kā substitūcija un pēcmantnieka iecelšana, lai saprastu, kā tieši tie ļauj realizēt testatoram viņa rīcības brīvību vai tieši otrādi, to ierobežo un kādi priekšnoteikumi jāievēro ieceļot substitūtu un pēcmantnieku.

---

²⁹ Quote di successione: disponibili e non disponibili, pieejams <https://www.successione-testamento.it/successione/quote-successione/> [aplūkots 30.03.2022]

2. SUBSTITŪCIJA

Kā tika noskaidrots bakalaura darba pirmajā nodaļā, testators savas nāves gadījumam var noteikt savas mantas pēcteci un paust par to gribu testamentā. Taču ne vienmēr testators var paredzēt kas notiks, kad šis brīdis iestāsies un vai ieceltais mantinieks gribēs un varēs mantojumu pieņemt. Tāpēc testamentā var paredzēt mantinieka aizstājēju un “šādu mantinieka aizstājēju sauc par substitūtu, bet pašu mantojuma atstājēja tiesību institūtu par substitūciju”.³⁰

Substitūcija ir viens no veidiem kā testators par izpaust savu pēdējo gribu un paredzēt rezerves plānu gadījumam, ja testamentā ieceltais mantinieks mantojumu nevar vai negrib pieņemt. Līdz ar ko substitūcija ir palīglīdzeklis testatoram rīcībā ar savu mantu, ja viņš kādu iemeslu dēļ nevēlas, lai mantojums tiktu sadalīts pēc likuma, tajā pašā laikā nezina, vai mantojumam atklājosies testamentā ieceltais mantinieks mantojumu spēs pieņemt vai vēlēsies to darīt.

2.1. Substitūcijas jēdziens un tā vēsturiskā attīstība

Substitūta institūts parādās jau romiešu tiesībās, kur substitūtu pazina kā mantinieka iecēlumu gadījumam, ja mantinieks kādu iemeslu dēļ atkristu.³¹ Mūsu ēras 399.gadā tika noteikts, ka mantinieku var iecelt “vienalga kādiem vārdiem”. Līdzās ieceltajam mantiniekam varēja iecelt vēl kādu mantinieku. Tas bija domāts gadījumam, ja mantinieks kādu šķēršļu dēļ nevarētu mantojumu pieņemt. Šādu rezerves mantinieka iecēlumu sauca par substitūciju (*substitutio*).³²

Var pieņemt, ka romiešu testatora patiesais mērķis bija saglabāt tiesības pēc viņa gribas, ciktāl tas ir iespējams, regulēt viņa īpašuma galamērķi. Un šis mērķis tiek panākts, ieviešot nosacītos mantiniekus gadījumiem, kad likumīgais mantinieks vai testamentā ieceltais mantinieks var atturēties no mantojuma.³³ Autore pievienojas viedoklim un uzskata, ka substitūta institūta attīstība romiešu tiesībās cieši saistīta ar testatora vēlmi paust savu patieso gribu par savas mantas

---

³⁰ Krauze R., Mantojuma tiesības 2.papildinātais izdevums, Rīga, KIF “Biznesa komplekss” 1997, 85.lp

³¹ Gencs Z., Mantošana. Zinātniski praktisks komentārs, Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 188.lp

³² Birziņa L., Romiešu tiesības, 2001, Rīga, 86.lp

³³ Mac Chombaich De Colquhoun P., A Summary of the Roman Civil Law, London: V. and R. Stevens and Sons, 1851, pg 248

pēctecību. Minētais sasaucas ar iepriekšējā nodaļā apskatītajām tiesībām un iespējām paust šo gribu testamentā un noteikt savas mantas tālāko pāreju un substitūcija ir viena no šīs gribas izpausmes iespējām.

Kā norāda profesors V.Kalniņš, romiešu tiesībās bija pazīstami trīs substitūcijas veici: 1) parastā substitūcija (*substitutio vulgaris*), 2) pupilārsubstitūcija (*substitutio pupillaris*), 3) substitūcija garīgi slimajiem (*substitutio quasi pupillaris*).³⁴

Parastā substitūcija bija paredzēta gadījumiem, kad pirmais institūts vispār nav kļuvis par mantinieku, nespēj par tādu kļūt vai no mantojuma atteicies. Romiešu tiesībās tas tika atzīts par visnoderīgāko substitūcijas veidu, jo paredzēja, ka mantinieks var nomirt pirms testatora vai kļūt rīcībnespējīgs, līdz ar ko tika domāts par rezerves gadījumiem, iestājoties šādiem apstākļiem. Tā kā testators senajā Romā bažījās, ka ieceltais mantinieks kādu iemeslu dēļ mantojumu arī negribētu pieņemt, par visatbilstošāko šādiem gadījumiem bija iecelt substitūtu. To gan romiešu tiesībās mēdza saukt kā par parasto, tā par kopējo substitūciju. Pupilārsubstitūcija bija paredzēta gadījumiem, kad bērns mirtu, nerasniedzis pieauguša vecumu (romiešu tiesībās šis vecums tika noteikts 14 gadi). Lai pasargātu zīdaiņa dzīvību no ieinteresētām personām un aizvietoto mantinieku paturētu neziņā, testators aizzīmogoja testamenta daļu, kurā bija noteikti aizvietojumi, nosakot, ka to nedrīkst atvērt pirms bērna nāves, ja tas notiek zīdaiņa vecumā.³⁵ Šāds substitūcijas veids bija paredzēts, jo testators apzinājās, ka zīdaiņa vai bērna vecumā, mantinieks nespēj pats noteikt tālāko savas mantas pēcteci un nespēj ar mantojumu rīkoties un par to lemt. Autore pievienojas tiesību pētnieka Z.Genca viedoklim, ka šajā gadījumā substitūts tiek iecelts nevis sev, bet savam bērnam³⁶ un šis institūts ir kā drošības garants nevis pašam testatoram, bet viņa bērnam.

Tas sakrīt ar literatūrā pausto viedokli un apstiprina to, ka pupilārsubstitūciju ir grūti attiecināt uz substitūcijas institūtu pēc tā būtības, jo tas pirmšķietami ir pretrunā principam *semel heres, semper heres* (vienreiz mantinieks, vienmēr mantinieks). Taču šī institūta izcelsme vienlaikus tiek saistīta arī ar to, ka īpašums netika uzskatīts par bērna īpašumtiesībām līdz pubertitātes vecumam un tādejādi pupilārsubstitūcijas gadījumā nenonāk pretrunā šim principam, jo zīdains vai bērns pēc tēva nāves pilnvērtīgi īpašuma tiesībās neiestājas līdz pubertitātes vecumam un testamentu līdz šim laikam taisīt nevar. Līdz ar ko pupilārsubstitūcija ir kā tēva paša

---

³⁴ Kalniņš V., Romiešu civiltiesību pamati, Izdevniecība Zvaigzne, Rīga, 1997, 180.lp.

³⁵ Mac Chombaich De Colquhoun P., A Summary of the Roman Civil Law, London: V. and R. Stevens and Sons, 1851, pg 249

³⁶ Genca Z., Mantošana. Zinātniski praktisks komentārs, Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 188.lp

otrā griba vai bērna griba, ko ir izteicis tēvs, kopumā vērtējot pupilārsubstitūcijas institūtu kā anomāliju, taču noderīgu.³⁷

Savukārt substitūcija garīgi slimajiem tika paredzēta gadījumiem, kad garīgi slims lejupējais radnieks mirtu, neizvaseļojies no šīs slimības, augšupējais radnieks var iecelt aizvietotāju. Šī substitūcija zaudēja spēku, ja garīgi slimais izvaseļojās un ja viņam palika likumiski mantinieki.³⁸ Apkopojot šos substitūcijas veidus, secināms, ka parastā substitūcija bija pieejama un attiecināma uz ikvienu, pupilārsubstitūcijas gadījumā bērns tika saistīts ar tēvu, bet substitūcijas garīgi slimajiem gadījumā – bērns ar vecākiem.³⁹

Citi autori ir pauduši arī viedokli, ka pastāv arī ceturtais substitūcijas veids - fideikomisārā substitūcija (*substitutio fideicommissaria*), kur “testators uzdod savam uzticības mantiniekam saglabāt mantojumu un pēc nāves izdot tālāk mantojumu kādai trešai personai, kura var būt arī agrāk nosaukta testamentā vai tikt izraudzīta no ģimenes locekļiem”.⁴⁰

Tā kā mūsdienu Civillikums ir izstrādāts pārņemot VCLK normas, kas savukārt daļēji balstītas arī uz romiešu tiesībām⁴¹ un ir nozīmīgākais spēkā esošā 1937. gada 28. janvāra Latvijas Civillikuma avots⁴², bakalaura darba ietvaros tiek aplūkots substitūta institūts arī Vietējo civillikumu kopojumā.

Kā norāda profesors V.Bukovskis, pārstrādājot mantojuma tiesības, pamatā tika ņemts VCLK un tajā ietvertās normas, kas balstītas uz stingri pārdomātām un samērīgi izstrādātām romiešu tiesībām, taču bija nepieciešams izvairīties no VCLK negatīvās puses, kas izpaudās tā daudzajos partikulārismos. Tika konstatēts, ka šīs normas atbilstoši pielāgojamas tiem dzīves apstākļiem, kādi bija Civillikuma Mantojuma tiesību izstrādes laikā, daļēji atceļamas un apvienojamas.⁴³

Tādejādi, no VCLK 14 substitūcijas normām Civillikumā tika pārņemtas 11 normas. Daži panti tika apvienoti, piemēram, 2136. pants un 2138. pants tika apvienoti vienā – Civillikuma 477.

³⁷ Buckland W. W., *The Main Institutions of Roman Private Law*, Cambridge University Press, 2011, pg 191

³⁸ Gencs Z., *Mantošana. Zinātniski praktisks komentārs*, Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 189.lp

³⁹ Mac Chombaich De Colquhoun P., *A Summary of the Roman Civil Law*, London: V. and R. Stevens and Sons, 1851, pg 250

⁴⁰ Gencs Z., *Mantošana. Zinātniski praktisks komentārs*, Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 189.lp

⁴¹ Kalniņš E., *Vietējo civillikumu kopojuma “romiešu tiesību daļas” izstrādāšanas metode*, Jurista vārds, 2014. 11.novembris, Nr. 44/45 (846/847). Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/265574-vietejo-civillikumu-kopojuma-romiesu-tiesibu-dalas-izstradasanas-metode/> [aplūkots 06.04.2022.]

⁴² Lazdiņš J., *Baltijas Civillikums laikmetu griežos: likuma pieņemšanas 150 gadu jubilejas atcerei*, Jurista vārds, 2014. 11.novembris, Nr.44/45 (846/847) . Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/265573-baltijas-civillikums-laikmetu-griezos-likuma-pienemsanas-150-gadu-jubilejas-atcerei/> [aplūkots 06.04.2022]

⁴³ Bukovskis V., *Latvijas mantojumu tiesību projekts. No grām. Tieslietu ministrijas vēstnesis (1920-1940) 8.sējums 1929*, Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2004, 399-400.lp

pantā, savukārt citas normas tika grozītas, lai novērstu VCLK valdošo partikulārismu. Tomēr trīs VCLK substitūciju regulējošie panti – 2137., 2148. un 2149. pants – vispār netika iekļauti.⁴⁴ Neiekļaujot Civillikumā 2149.pantu, Civillikums ir atteicies no viena no substitūcijas veidiem – papildārsubstitūcijas. Tā kā VCLK jau sākotnēji bija paredzēti tikai divi substitūcijas veidi – parastā substitūcija un papildārsubstitūcija, Civillikumā tika iekļauta tikai parastā substitūcija.

2.2. Substitūcijas institūts Civillikumā

Atbilstoši Civillikuma 477.pantam “[t]estamentā ieceltam mantiniekam, ja tas negribētu vai kaut kāda iemesla dēļ nevarētu mantojumu pieņemt, testators var iecelt atvietotāju, kuru sauc par substitūtu. Testators var iecelt substitūtu, pēc sava ieskata, vai nu tikai vienam no šajā pantā norādītiem gadījumiem, vai abiem; tomēr, ja rodas šaubas, jāpieņem, ka viņš domājis abus gadījumus, kaut arī būtu minējis tikai vienu”. Līdz ar ko tiek konstatēts, ka Civillikums ir pārņēmis tikai vienu no iepriekš nosauktajiem substitūcijas veidiem – parasto substitūciju.

No mūsdienu Civillikuma izriet, ka testators var paredzēt rezerves variantu gadījumam, ja viņa ieceltais mantinieks mantojumu nepieņem, jo savas dzīves laikā testators nevar zināt apstākļus, kas notiks mantojumam atklājoties. Mantojuma nepieņemšana saistīta ar diviem veidiem vai gadījumiem, kas tieši norādīta arī likumā – mantinieks negrib mantojumu pieņemt un mantinieks nevar mantojumu pieņemt. Sniedzot skaidrojumu Civillikuma 477.pantam, Dr.iur. R.Krauze sniedz norādi uz atsevišķu valstu likumu, kas paredz arī trešo substitūcijas veidu – gadījumam, kad mantinieks nomirst pirms mantojuma atstājēja⁴⁵, kas tieši Civillikuma 477.pantā neparādās.

Saistībā ar negribēšanu mantojumu pieņemt jautājumi nerodas, jo tā ir mantnieka izteikta griba mantojumu nepieņemt, kas arī paredzēta Civillikuma 689.pantā, nosakot, ka “neviens nav spiests pieņemt viņam piekritušo mantojumu, bet gan katrs var pēc patikas to pieņemt vai atraidīt”. Mantojuma pieņemšana vai atraidīšana ir personas tiesības. Tātad autores ieskatā šis gadījums diskusijas un neskaidrības neraisa, jo testamentā ieceltais mantinieks realizē savas tiesības un

---

⁴⁴ Janševska A., Substitūcija mantojuma tiesībās, Jurista vārds, 2018. 10.jūlijs, Nr.28 (1034). Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/273047-substitucija-mantojuma-tiesibas/> [aplūkots 06.04.2022.]

⁴⁵ Krauze R., Gencs Z., Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.-840.p), Rīga: Mans Īpašums, 1997, 93.lp

mantojumu atraida, turklāt likumā nav noteikts, ka mantniekam šāda izvēle būtu jāpaskaidro, tātad viņš tiesības realizē, balstoties uz saviem paša apsvērumiem.

Taču citādāk ir ar nevarēšanu mantojumu pieņemt. Par to juridiskajā literatūrā nav vienprātības un izteikti pilnīgi pretēji viedokļi, vai šis gadījums iekļauj trešo substitūcijas veidu – testamentārā mantnieka nāvi pirms mantojuma atstājēja. Romiešu tiesībās parastā substitūcija (*substitutio vulgaris*) iekļauj arī gadījumus, kad testamentārais mantnieks mirst pirms mantojuma atstājēja un tas minēts kā viens no gadījumiem, kad mantnieks nevar mantojumu pieņemt. Romiešu tiesībās tas netika izšķirts kā atsevišķs substitūcijas veids, bet gan kā piemērs parastās substitūcijas gadījumiem.

Dr.iur. R.Krauze pārstāv viedokli, ka “substitūcijas institūts neiegūst spēku, ja testamentārais mantnieks, kuram substitūts iecelts, ir miris agrāk – pirms mantojuma atstājēja. Likuma redakcija “ja mantnieks kaut kāda iemesla dēļ nevarētu mantojumu pieņemt” izslēdz varbūtību, ka mantnieks jau miris, jo tad jau vairs nebūtu pamata vērtēt iemeslu, varētu vai nevarētu mantojumu pieņemt, un ka tas attiecas uz mantnieku, kas ir dzīvs, bet ir tādi iemesli, kuru dēļ viņš atzīstams par tādu, ka viņš mantojumu nevar pieņemt, piemēram, tiek atzīts par necienīgu mantot”.⁴⁶

Savus apsvērumus Dr.iur. R.Krauze saista ar to, ka Civillikuma priekštecis VCLK 2122.pantā paredzēja mantnieka aizvietotāja iecēlumu, taču tas netika norādīts kā substitūcijas gadījums, bet bija iekļauts nodaļā par mantnieka iecēlumu. Savukārt Civillikuma 477.pantā pārņemti VCLK minētie substitūcijas veidi – mantnieks negrib mantojumu pieņemt un mantnieks nevar mantojumu pieņemt. Līdz ar ko tika uzskatīts, ka trešais substitūcijas veids nemaz nav substitūcijas gadījums. Dr.iur. R.Krauze pauž arī viedokli, ka “trešais substitūcijas gadījums – mantnieks mirst pirms mantojuma atstājēja (ja to tomēr uzskata par substitūciju), ir iespējama arī tagad Civillikuma ievaros, ja tas tieši norādīts kā mantnieka iecēlums ar aizvietotāju testamentā.”⁴⁷

Autores ieskatā, VCLK 2122.pants nerunā par substitūcijas gadījumu, jo paredz “[p]ersona, kas testamentā nosaukta tikai nosacīti, piemēram sekojošā formā: “B jābūt manam mantniekam tajā gadījumā, ja A nomirst agrāk nekā es,” nav uzskatāma kā iecelta par mantnieku, ja no citiem testatora rīkojumiem nav noteikti redzams nodoms, lai par viņa mantnieku būtu taisni šī persona,

---

⁴⁶ Gencs Z., Mantošana. Zinātniski praktisks komentārs, Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 192.lp

⁴⁷ Krauze R., Mantojuma tiesības 2.papildinātais izdevums, R., KIF “Biznesa komplekss” 1997, 86.lp

t. i. A.”⁴⁸ Substitūts ir rezerves mantinieks gadījumiem, ja ieceltais mantinieks atkrīt. No šī panta neizriet A iecelšana par mantinieku, līdz ar ko nevar B uzskatīt par tā substitūtu. Autores ieskatā, tas vien apstākļi, ka pantā runāts par gadījumu, ja A nomirst agrāk kā mantojum atstājējs, nedod pietiekamu pamatu uzskatīt, ka ar to šajā pantā minēts trešais substitūcijas gadījums, tādejādi tas nošķirts no VCLK 2136. un 2138.panta un izdalīts atsevišķi kā substitūcijas veids.

Savukārt tiesību pētnieks Z.Gencs pauž pretēju viedokli, proti “tas, ka Civillikuma 477.pantā norādītā jēdzienā “kad mantinieks kaut kādu iemeslu dēļ nevarētu mantojumu pieņemt” ietilpst arī gadījums, kad tiešais mantinieks ir nomiris pirms mantojuma atstājēja, un tāpēc substitūcija iestājas arī tad, ja testamentā ieceltais mantinieks nepārdzīvo mantojuma atstājēju bez īpašas norādes testamentā, izriet ne tikai no substitūcijas institūta būtības vēsturiskā tulkojuma, bet arī no jēdziena gramatiskās tulkošanas”.⁴⁹ Tiesību pētnieks Z.Gencs arī vērš uzmanību vārda “varēt” un attiecīgi nolieguma “nevarēt” gramatiskajai iztulkošanai, vēršot uzmanību, ka tas attiecināms arī uz personu, kas ir mirusi un vairāk nevar, nespēj neko izdarīt. Autores ieskatā, gramatiskā vārda skaidrošana nav spēcīgākais arguments par labu tam, lai uzskatītu, ka 477.pantā minētais substitūcijas gadījums iekļauj arī ieceltā mantinieka nāvi pirms mantojuma atstājēja, tādejādi fakts, ka persona ir mirusi, padara viņu par tādu, kas vairāk neko nespēj, nevar izdarīt. Lai no gramatiskā viedokļa 477.pantu atspoguļotu tā, lai tas nepārprotami būtu saprotams kā gadījumi, kad ieceltais mantinieks pārdzīvo mantojuma atstājēju, ir jāgroza pats 477.pants, jo lietot vārda “nevarēt” vietā citus sinonīmus “spēt”, “drīkst”, cerot uz saprotamāku piemērošanu praksē, var nesasniegt cerēto, jo arī šos darbības vārdus var attiecināt uz dzīvu, tiklab mirušu personu.

Igaunijas Mantojuma likumā analogs Latvijas substitūta jēdzienam ir jēdziens “alternatīvais pēctecis”. Likuma 42.panta pirmā daļa paredz – “[t]estators mantinieka vietā var izvirzīt vienu vai vairākus alternatīvus mantiniekus, ja par mantinieku izvirzītā persona mirst pirms mantojuma atklāšanās, atsakās no mantojuma vai nav mantojuma cienīga”. Mantojuma atklāšanās savukārt noteikta likuma 3.pantā un šis laiks sakrīt ar mantojuma atstājēja miršanas datumu,⁵⁰ tādejādi redzams, ka Igaunija skaidrāk nosaka gadījumus, kad alternatīvais pēctecis iestājas mantojuma tiesībās un nerodas jautājumi diskusijām, kas notiek ieceltā mantinieka nāves gadījumā. Tāpat var konstatēt, ka no gramatiskā viedokļa Igaunija veiksmīgāk risina jautājumu par varēšanu/ spēšanu

---

⁴⁸ Vietējo civillikumu kopojums. Vietējo likumu kopojuma III. daļa. Tulkojums ar pārgrozījumiem un papildinājumiem, kas izdoti līdz 1927.g. 31. decembrim, un ar dažādiem paskaidrojumiem Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. Rīga: Valters un Rapa, 1928, 235.lp

⁴⁹ Gencs Z., Mantošana. Zinātniski praktisks komentārs, Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 194.lp

⁵⁰ Pārmissesadus: Mantojuma likums, Igaunijas likums, pieņemts 17.01.2008 [aplūkots 21.04.2022.]

mantojumu pieņemt, jo nelieto tādas izteiksmes veidus kā var – nevar, spēj – nespēj. Sakarā ar diskusijām Latvijas tiesību zinātnieku vidū, konstatējot, ka veidojas nevienprātība, autore secina, ka formulējums “atsakās no mantojuma” ir veiksmīgs un ļauj izvairīties no nevajadzīgām diskusijām un viedokļu sadursmēm par to, ko tieši nozīmē jēdziens “nevar mantojumu pieņemt”.

Tāpat praksē nav vienprātības, uz ko norāda arī tiesību pētnieks K.Gencs “kas manto, ja mantniekam iecelts substitūts, bet mantnieks ir nomiris, neizteicies par mantojuma pieņemšanu. Tad rodas jautājums, kam ir priekšrocība mantot – substitūtam vai mantnieka mantniekam. Vai substitūcijai ir priekšroka attiecībā pret transmisiju?”⁵¹

Šāds jautājums aktualizēts arī Tieslietu ministrijas pasūtītā pētījuma “Civillikuma Mantojuma tiesību daļas tiesiskā regulējuma problēmjaudājumi un to modernizācijas nepieciešamība”, ko veikusi Latvijas Zvērinātu notāru padome, ietvaros. Pētījuma ietvaros konstatēts, ka “par to, vai substitūcijai ir priekšroka pār transmisijas principu, viedokļi dalās. Juridiskajā literatūrā ir norādīts, ka jautājums, vai substitūcijai ir priekšroka pār transmisiju, ir testatora gribas tulkošanas jautājums, un pareizāk to būtu izšķirt apstiprinoši (prof. K. Ērdmanis). Tam pretējs viedoklis ir tāds, ka mantnieka atvietotājs pēc vispārīgiem noteikumiem netiek aicināts mantot, neskatoties uz to, ka tiešais mantnieks nomirst, nekļuvis par mantnieku, kad viņa vietā mantojumu iegūst cita persona transmisijas kārtībā, ja vien testators ar sevišķu rīkojumu nav devis priekšroku atvietotājam (prof. K. Dernburgs).⁵²

Autore uzskata, ka abi minētie jautājumi gan par to, vai substitūcija attiecas arī uz gadījumiem, kad ieceltais mantnieks nomiris pirms mantojuma atstājēja, kā arī gadījumi, kad ieceltais mantnieks nomiris pēc mantojuma atstājēja, nepaspējot izteikties par mantojuma pieņemšanu, ir skatāms paralēli. Jau sākotnēji par spēju mantot runā Civillikuma 388.pants, nosakot, kad rodas mantotspēja. Skaidrojot minēto Civillikuma pantu, Dr.iur. R.Krauze norāda, ka “mantotspēja rodas fiziskām personām, kas ir dzīvas mantojuma atklāšanās dienā vai brīdī un, kas saskaņā ar likumu, testamentu vai mantojuma līgumu ir mantnieces, vienlaikus norādot uz to, ka substitūta mantotspējai jāpastāv brīdī, kad atkrīt tiešais mantnieks un tas nav apriežams pirms mantojuma atklāšanās”.⁵³

---

⁵¹ Gencs Z., Mantošana. Zinātniski praktisks komentārs, Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002., 200.lp

⁵² Civillikuma Mantojuma tiesību daļas tiesiskā regulējuma problēmjaudājumi un to modernizācijas nepieciešamība, Latvijas Zvērinātu notāru padome, Rīga, 2017, pieejams: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/TM_2017_petijums_par_civillikuma_mantojuma_tiesibu_dalas_tiesiska_regulejuma_problemjaut_un_to_moderniz_nepiecie.pdf [aplūkots 08.04.2022.]

⁵³ Krauze R., Gencs Z., Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.-840.p), Rīga: Mans Īpašums, 1997, 20.lp

Tādejādi likums dod norādi uz to brīdi, kad mantotspēja rodas un tas ir mantojuma atklāšanās brīdī, savukārt Civillikuma 655.pants sniedz norādi uz to, ka mantojums atklājas ar mantojuma atstājēja nāvi. Tātad rodas jautājums diskusijai, vai mantotspēju var iegūt persona, kura ir mantojuma atklāšanās brīdī mirusi un uz šādu personu attiecināms aicinājums mantojumu pieņemt. Civillikuma 687.pants šķietami sniedz uz šo jautājumu atbildi, nosakot “[l]ai iegūtu mantojumu, kā likumiskajiem, tā testamentāriem un līgumiskiem mantiniekiem jāpiedzīvo tā atklāšanās un reizē ar to aicinājums mantot”.

Tādejādi, autore nonāk pie secinājuma, ka no Civillikuma neizriet iespēja iestāties substitūcijas gadījumam, ja testamentā ieceltais mantinieks ir miris pirms mantojuma atstājēja vai arī nespējis izteikties par mantojuma pieņemšanu. Tam apstiprinājumu var rast arī Civillikuma 695.pantā, kas tieši arī paredz nāves gadījumu un to regulē, nosakot: “[j]a mantot aicinātais nomirst pirms viņa gribas izteikšanai noliktā termiņa (693. p.), neizteicies par mantojuma pieņemšanu, tad viņa mantiniekiem atvēlēti tie paši termiņi, lai viņi varētu izteikties tiklab par viņa atstāto, kā arī par viņam piekritušo, bet vēl nepieņemto mantojumu.”⁵⁴

No Civillikuma regulējuma autore secina, ka likums nerunā par gadījumiem, kad mantot aicinātais būtu miris pirms mantojuma atstājēja vai arī par to, ka, nespējot izteikties par mantojuma pieņemšanu, mantot tiek aicināts substitūts, ja tāds mantojuma atstājējam iecelts. Ja persona savu viedokli nav izteikusi savas nāves iestāšanās dēļ, autore ieskatā nevar automātiski uzkatīt, ka viņa no mantojuma atteikusies un tas ir par iemeslu mantojumu pieņemt substitūtam.

Vērtējot juridiskajā literatūrā kardināli pretēji paustos viedokļus, kā arī Civillikuma normas, autore nonāk pie secinājuma, ka Civillikuma 477.pantā nepieciešami grozījumi, jo nav pieļaujams, ka likuma norma ir noteikta tā, ka praksē tai var būt tik būtiski pretēji viedokļi piemērošanai. No vienas puses ir rakstītās likuma normas un Civillikuma tulkošana, bet no otras puses ir testatora patiesā griba, kas ir pats svarīgākais, jo tieši testators ir tas, kas nosaka, kā tieši viņš ir vēlējis, lai viņa manta tiktu izlietota pēc viņa nāves. Šaubu un neskaidrību gadījumā, tulkojot testatora pēdējo gribu, var tikt pieļauta kļūda un manta var nonākt tās personas rīcībā, kuru testators nav vēlējis redzēt par savas mantas pēcteci. Autore piedāvā Civillikuma 477.panta pirmo teikumu izteikt redakcijā, kāda tā ir Igaunijas Mantošanas likumā, proti „[t]estators mantinieka vietā var iecelt vienu vai vairākus substitūtus, ja ieceltais mantinieks mirst pirms mantojuma atklāšanās, atsakās no mantojuma vai ir necienīgs mantinieks”. Tādejādi šāds regulējums ļautu

---

⁵⁴ Krauze R., Gencs Z., Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.-840.p), Rīga: Mans Īpašums, 1997, 20.lp

pilnībā izvairīties no diskusijām, ko tieši ir vēlējies testators un kāda ir viņa patiesā griba neskaidros gadījumos, jo to jau būs noteicis Civillikums. Autore uzskata, ka šāda likuma redakcija nebūtu pretrunā substitūta institūta jēdzienam Civillikumā, jo šī jēdziena būtība ir mantinieka aizstājējs, rezerves mantinieks. Un līdz ar grozījumiem Civillikumā šī rezerves mantinieka ieceluma gadījumi tiktu skaidrāk noteikti un ļautu izvairīties no nepareiza testatora pēdējās gribas izpildījuma.

Jau 2009.gadā, lemjot par Civillikuma Mantojuma tiesību daļas modernizāciju, tika secināts – “[v]adoties pēc mantojuma tiesību vispārējā principa, mantojuma atstājēja pēdējā griba būtu atrisināma par labu substitūtam. Šī substitūta prioritāte būtu attiecīgi nostiprināma likumā, lai izvairītos no atšķirīgas interpretācijas.”⁵⁵ Tomēr šādi grozījumi, kas nepārprotami un skaidri nostiprinātu substitūta prioritāti nav notikuši. Autores ieskatā, ir saprotami, ka testatora patiesā griba nereti ir tieši ar to arī saistīta, ka strīdus gadījumi būtu atrisināmi par labu substitūtam, taču, ja tas tieši nav notiekts testamentā, tas tad nebūtu kā pašsaprotami pieņemams fakts, pretēji likumā nostiprinātajām normām. Turklāt, substitūts, testatora ieskatā, ir tikai rezerves gadījums, jo testators tomēr vēlas, lai pirmais, kam piekristu mantojums būtu ieceltais mantinieks, līdz ar ko autore uzskata, ka piemērotāka būtu nevis substitūta prioritātes nostiprināšana Civillikumā, bet gan skaidrāka substitūcijas iestāšanās gadījumu definēšana.

Aplūkojot gadījumu ar piemēru - mantojuma atstājējam A ir dēls B (kuram pašam ir divi bērni), māte C un brālis D. Ar testamentu A iecēlis par savu vienīgo mantinieku dēlu B, bet kā viņa substitūtu māti C. Lai izvairītos no gadījuma, ja dēls nevēlas mantojumu pieņemt, mantošana notiek pēc likuma un mantinieki uz A nekustamo īpašumu ir gan māte C, gan brālis D, rūpēs par savu māti C, viņa iecelta kā dēla B substitūts. Taču gadījumā, ja dēls mantojumu pieņem, tad tālāk tas nonāk viņa īpašumā un viņš var izlemt par to pēc saviem ieskatiem, tajā skaitā nodot tālāk savu bērnu rīcībā. Ņemot vērā, ka viss mantojums ir ar testamentu novēlēts primāri dēlam B, visticamāk, testators tieši to arī ir vēlējies, lai pēctecīgi tas kļūtu par dēla un pēc tam mazbērnu mantu. Uzskatot, ka substitūcijai ir priekšrocība pār likumīgo mantošanu, gadījumā, ja B mirst pirms A vai nepaspējot izteikties par mantojuma pieņemšanu, B bērniem tiek liegta iespēja iestāties mantojuma tiesībās. Līdz ar ko pēdējās gribas izpaudums ir tulkojams atbilstoši testatora gribai, bet, ja tā nav

---

⁵⁵ 2009.gada 19.novembra Ministru kabineta rīkojums Nr.797 “Par Konceptiju par Civillikuma Mantojuma tiesību daļas modernizāciju”, pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/200900> [aplūkots 08.04.2022.]

izteikta pilnībā nepārprotami, iekļaujot arī B nāves gadījumu, tad autores ieskatā nav pieļaujama gribas tulkošana izejot no tulkotāja subjektīva vērtējuma puses par to, ko būtu gribējis testators.

Šādu jautājumu risina arī Latvijas Zvērinātu notāru padome, secinot - “[i]r skaidrs, ka šādā situācijā noteicošā ir mantojuma atstājēja griba – vai viņš ir gribējis nodibināto substitūciju attiecināt arī uz šo konkrēto situāciju - apstākli, kad sākotnēji ieceltais mantinieks neizteicies par mantojuma pieņemšanu vai atraidīšanu, nomirst, pirms notecējis termiņš viņa gribas izteikšanai. Atrisinot šo jautājumu, tiek noteikts substitūcijas liktenis, jo atkarībā no atrisinājuma, minētie institūti viens otru izslēdz šādi”.⁵⁶ Autore pievienojas viedoklim, ka mantojuma atstājēja griba šajā gadījumā ir noteicošā, tomēr ne vienmēr iespējams paļauties uz mantojuma atstājēja zināšanām testamenta sastādīšanā un kā tieši precīzi jāizsaka šī te patiesā viņa griba, lai tā būtu pēcāk pareizi tulkojama atbilstoši tieši viņa vēlmēm. Ja testamenta sastādīšanā pie notāra noderīgu padomu var sniegt profesionālis, uzklusot mantojuma atstājēja vīziju par mantas pāreju, tad citādāka situācija ir gadījumos, kad testaments sastādīts pašrocīgi, iespējams, iztrūkstot zināšanām par dažādām niansēm, kas būtu vērā ņemamas pie testamenta sastādīšanas.

Taču jau minētā pētījuma autori iespējamās substitūcijas problēmjautājumus skaidro vienkārši. Pētījumā skaidrots, ka gadījumā, ja, saskaņā ar mantojuma atstājēja gribu, mantot tiek aicināts substitūts un viņš mantojumu pieņem, mantošana transmisijas kārtībā nav iespējama. Taču gadījumā, ja substitūts ieceltā mantinieka vietā nestājas, jo testamentā tas nav noteikts kā substitūcijas gadījums, mantojums transmisijas ceļā pāriet uz mantojuma atstājēja mantiniekiem. Turklāt, ja mantinieks kaut kāda iemesla dēļ nevarētu mantojumu pieņemt, tad situācijā, kurā tiešais mantinieks nomirst pēc mantojuma atstājēja, pirms notecējis termiņš viņa gribas izteikšanai, neizteicies par mantojuma pieņemšanu vai atraidīšanu, notiek substitūcija, nevis mantošanas transmisija.⁵⁷

Autori minētajam skaidrojumu atrod nevis Civillikuma Mantojuma tiesību daļā – 389.pantā un 390.pantā, bet gan balstās uz tiem likuma noteikumiem, kas piemērojami pēdējās gribas rīkojumu tulkošanai un noteikti Civillikuma 1510.pantā, kas paredz, ka “darījumi par uzturu un

---

⁵⁶ Civillikuma Mantojuma tiesību daļas tiesiskā regulējuma problēmjautājumi un to modernizācijas nepieciešamība, Latvijas Zvērinātu notāru padome, Rīga, 2017, pieejams:

http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/TM_2017_petijums_par_civillikuma_mantojuma_tiesibu_dalas_tiesiska_regulejuma_problemjaut_un_to_moderniz_nepiecie.pdf [aplūkots 08.04.2022.]

⁵⁷ turpat

pēdējās gribas rīkojumi jāiztulko tā, lai šaubu gadījumā arvien paliktu spēkā ar darījumu vai rīkojumu nodibinātās tiesības pēc iespējas plašākā apmērā”.

Pētījuma autori tādejādi priekšroku dod substitūcijai arī gadījumos, kad ieceltais mantinieks nomirst pēc mantojuma atstājēja, nepaspējis izteikties par mantojuma pieņemšanu. Autore šādiem apsvērumiem nepiekrīt un uzskata, ka šajā gadījumā Civillikuma norma ātri un viegli atrisina šo visnotaļ sarežģīto gadījumu, nepamatoti piešķirot lielāku nozīmi substitūtam.

Tiesiska darījuma iztulkošanas mērķis ir noskaidrot darījuma noteikumu juridiski saistošo saturu. Civillikuma normu, tajā skaitā Civillikuma 1510.panta, uzdevums ir nodrošināt, lai iztulkošanas gaitā tiktu panākts rezultāts, kas ir iespējami atbilstošākais darījuma dalībnieku gribai tā noslēgšanas laikā.⁵⁸ Autore uzskata, ka šāda automātiska Civillikuma normas piemērošana nenodrošina mantojuma atstājēja gribas tulkošanu vai pat mēģinājumu to tulkot, jo automātiski nonāk pie substitūcijas kā pie pareizā atrisinājuma. Tomēr, kā tika noskaidrots jau iepriekš šī darba ietvaros, ne vienmēr substitūta iecelšana uzreiz tieši norāda uz mantojuma atstājēja gribu mantojuma pārejai substitūtam. Jo jāatminas, ka substitūts ir tikai rezerves plāns un galvenā mantojuma atstājēja griba ir vienmēr bijusi, lai mantojumu saņem ieceltais mantinieks. Autore uzskata, ka, iecelot substitūtu, testators ir rīkojies kā gudrs saimnieks un paredzējis vairākus variantus, bet vai tas liecina, ka substitūtam ir tāpēc piešķirama lielāka nozīme kā vienīgi rezerves variantam, ir vērtējams kritiski.

Autore pievienojas Mg.iur. S.Rudāna skaidrojumam, kurš savā rakstā “Saistību tiesību komentāri” norāda uz Civillikuma 632.–635.pantu, kas satur speciālus pēdējās gribas rīkojumu iztulkošanas noteikumus, kas ir pretrunā Civillikuma 1510.pantam. Mg.iur. S.Rudāns skaidro, ka saskaņā ar Civillikuma 635.pantu priekšroka tiek dota tam tulkojumam, kas ir izdevīgāks testatora lejupejiem, nevis mantiniekam, kā tas izriet no Civillikuma 1510.panta.⁵⁹ Autore konstatē, ka Civillikuma 633.pants ir krietni tuvāks testatora patiesās gribas noskaidrošanai kā 1510.pants.

Komentējot Civillikuma 1510.pantu, profesors K.Torgāns norāda, ka pēdējās gribas rīkojumi ir īpatnēji ar to, ka parasti balstās uz labvēlību pret pēdējās gribas rīkojumā norādīto personu. Tāpēc likumā noteikts, ka šie gribas akti tulkojami maksimāli labvēlīgi tām personām,

---

⁵⁸ Balodis K., Ievads Civiltiesībās, Rīga, Zvaigzne ABC, 2007, 233.lp

⁵⁹ Rudāns S., “Saistību tiesību komentāri”, Jurista vārds, 2006. 9.maijs, Nr. 18 (421). Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/134432-saistibu-tiesibu-komentari/> [aplūkots 18.04.2022.]

kam ir tiesības uz mantojumu.⁶⁰ Panta komentārā gan nav sniegta norāde, kas ļauj nepārprotami priekšroku dot vienam vai otram mantiniekam, jo labvēlības izrādīšana personām, kam ir tiesības uz mantojumu var tikt vērtētas gan kā ieceltā mantinieka mantiniekiem, tā substitūtam un attiecīgi neļauj pēc normas satura priekšroku dot substitūtam.

Paredzot, ka gadījumā, ja testamentā atrod neskaidrus, divdomīgus vai neveikli lietotus izteicienus, tad tie iztulkojami saskaņā ar šķietamām testatora domām, pie kam sevišķi jāievēro viņa attiecības pret mantinieku, kā arī viņa parastais domu un runas veids. Tādejādi nonākot pie individuālāka situācijas risinājuma, mēģinājuma iedziļināties tajā, ko ir domājis testators, kā viņš ir vēlējis redzēt savas mantas pēctecību, kāda ir bijusi viņa patiesā griba. Līdz ar ko autore nonāk pie secinājuma, ka automātiska Civillikuma 1510.panta piemērošana un attiecīga priekšrokas došana substitūtam šaubu gadījumā, nav attiecināma uz visiem gadījumiem, kad rodas neskaidrības par mantas turpmāko pāreju neviennozīmīgi vērtējamos gadījumos.

Saistībā ar risināmo jautājumu, viedokli izteicis arī Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments (turpmāk - Senāts). Risināmajā lietā testators T.K. savam nāves gadījumam bija atstājis testamentu, ar kuru par mantinieci iecēlis K.K., bet, ja viņa ieceltā mantiniece nomirst pirms viņa, T.K. noteicis, ka visa viņam piederošā manta tiek novēlēta A.S., kuru ar šo testamentu viņš ieceļ par substitūtu. Ar testamentu ieceltā mantiniece K.K. mirusi, neizsakoties par mantojuma pieņemšanu vai atraidīšanu. Senāta ieskatā, Civillikuma 477.panta mērķis ir saistīts ar to, lai precīzi tiktu īstenota testatora pēdējā griba, tostarp par substitūta iecelšanu, un grūtības, kas saistītas ar gribas precīzu un pilnīgu izteikšanu vārdos, neradītu tam šķēršļus. Norādei testamentā, ka substitūts tiek iecelts vienam gadījumam, nav izšķirošas nozīmes, jo atbilstoši pantā minētajam, pierādot, ka testamentā ietvertā izteiksme kopsakarā ar lietas faktiskajiem apstākļiem rada šaubas par testatora gribas saturu, tiek pieņemts, ka substitūts iecelts abiem pantā minētajiem gadījumiem.⁶¹ Autore, analizējot tiesas Spriedumu, secina, ka nav noteicošais, ka testators testamentā ir norādījis, ka substitūts iecelts tikai vienam gadījumam, ja lietas ietvaros iespējams pierādīt, ka testatora griba ir izpaudusies vēlmē iecelt substitūtu arī otram pantā minētajam gadījumam. Lietas ietvaros vērsta uzmanība, ka šī testatora patiesā griba ir noskaidrojama un vērtējama, lai nonāktu pie pareiza lietas

---

⁶⁰ Torgāns K., Latvijas Republikas civillikuma komentāri : Saistību tiesības (1401.- 2400.p.), Rīga : Mans īpašums, 1998, 110.lp.

⁶¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2009. gada 14.janvāra Spriedums Lietā Nr. SKC – 5, pieejams <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/civillikums/otra-dala-mantojuma-tiesibas-382-840pants/tresa-nodala-testamentara-mantosana-418-638pants> [aplūkots 31.03.2022]

risinājuma. Un tas ir darāms visciešākajā saistībā tieši ar testatora gribu, nevis tiesību piemērotāju subjektīvu vērtējamu. Nenoliedzami, šis vērtējuma jautājums prasa nopietnu iedziļināšanos un visu pieejamo pierādījumu pārbaudi, lai izprastu testatora domu gājienu un domāšanas veidu, bet gadījumos, kad to ir iespējams noskaidrot, tas ir darāms, lai testatora griba sasniegtu cerētu mērķi. Tādejādi, vērtējot katru situāciju no šī aspekta kā testatora pēdējās gribas izpildījumu, autore nonāk pie secinājuma, ka nav iespējama vienveidīga tiesību normas piemērošana pēc noteiktas shēmas un neskaidrību gadījumos, situācijas prasa nopietnu iedziļināšanos mērķa sasniegšanai.

Līdz ar norādīto, autore secina, ka testatoram pie testamenta sastādīšanas arī pašam ir jābūt rūpīgam un pietiekami detalizētam, un sava griba jāpauž tā, lai pēc iespējas mazinātu šaubas par mantas turpmāko pēcteci. Nereti atstājamā manta ir vērtīga un šaubu gadījumā tā var pāriet tās personas īpašumā, kurai testators dzīvam esot priekšroku nebūtu devis. Ievērojot, ka tiesību zinātnieku vidū nav vienprātības par dažiem ar substitūciju saistītiem problēmjautājumiem, ir risināms jautājums par to, kā ieviešama vienota prakse Civillikuma normu piemērošanā un kam dodama priekšroka gadījumos, kad ieceltais mantinieks ir miris un tas ir par pamatu mantojuma nepieņemšanai, taču testatora vēlme par mantas pāreju nav viennozīmīgi skaidra vai izzināma.

Bet tikmēr gudram testatoram testaments ir sastādāms tā, lai nerastos šaubas par viņa patieso gribu. Autore risinājumu rod testamenta sastādīšanā pie notāra, kas, noskaidrojot testatora gribu, testamentu var sastādīt tā, lai novērstu šaubas par testatora patieso gribu. Arī Senāts šī darba ietvaros jau norādītajā lietā Nr. SKC-5 bija vērsis uzmanību, ka, taisot testamentu pie zvērinātas notāres, viņai bija zināma testatora griba, jo ar viņu apspriesti testamenta noteikumi⁶², kas var tikt izmantots kā pierādījums risināmajā lietā, līdz ar ko autore minēto vērtē kā papildu veidu un iespēju, kā noskaidrot, kāds ir bijis testatora domu gājiens. Tiesa gan, redzams, ka konkrētajā gadījumā testamenta taisīšana pie zvērināta notāra nav novērsusi pretrunas, jo ir radušās šaubas par testamentu saturu, tomēr apstākļi, ka zvērināts notārs ir bijis klātesošs, var novērst liekas diskusijas un gūt plašāku ieskatu par testatora patieso vēlmi. Vienlaikus autore neuzskata, ka Latvijā būtu nepieciešams atteikties no privātā testamenta formas un testamentu taisīšanu uzticēt tikai zvērinātam notāram, jo tas var novest pie nepamatotas testēšanas brīvības ierobežošanas. Autore

---

⁶² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2009. gada 14. janvāra Spriedums Lietā Nr. SKC – 5, pieejams <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/civillikums/otra-dala-mantojuma-tiesibas-382-840pants/tresa-nodala-testamentara-mantosana-418-638pants> [aplūkots 21.04.2022]

uzskata, ka praksē esošo nevienprātību un viedokļu sadursmes viegli novēršamas ar Civillikuma 477.panta pirmā teikuma grozījumiem, ko autore šī darba ietvaros piedāvājusi jau iepriekš.

3. PĒCMANTINIEKA IECELŠANA

Šī bakalaura darba ietvaros tika noskaidrots, ka ieceltajam mantiniekam var iecelt atvietotāju un kā jau minēts, šis atvietotājs par mantinieku tā arī nekad var nekļūt, ja gribu mantot izsaka ieceltais mantinieks. Tomēr var būt gadījumi, kad testators skaidri zina, ka savu mantu viņš vēlas nodot kā vienai, tā otrai personai, turklāt nevis abām pa daļām, bet abām personām vienai pēc otras. Šādus mantiniekus dēvē par pirmmantinieku un pēcmantinieku un šie jēdzieni tuvāk aplūkoti šajā bakalaura darba nodaļā.

3.1. Pēcmantinieka jēdziens un tā vēsturiskā attīstība

Civillikuma 486.pants paredz, ka “[m]antojuma atstājējs testamentā vai mantojuma līgumā var uzlikt ieceltam mantiniekam kā pirmmantiniekam pienākumu izdot mantojumu vai tā daļu kādai citai personai kā pēcmantiniekam”. Aplūkojot romiešu mantojuma tiesības, redzams, ka tur šāds jēdziens nav sastopams. Taču autore uzskata, ka tas nebūt vēl neliecina par to, ka mantojuma pēctecība, izdodot mantojumu kādai citai personai romiešu tiesībās neeksistēja.

Romiešu tiesībās pazina tādu jēdzienu kā fideikomiss (*fideicommissum*), kas bija pazīstams kā vienkāršs un neformāls mantojuma atstājēja lūgums savam mantiniekam izdot kādu lietu norādītai personai. Tāpat romiešu tiesībās pazina arī visa mantojuma fideikomisu (*fideicommissum hereditatis*) jeb universālfideikomisu (*f.universale*), kur mantojuma atstājējs uzdod savam uzticības mantiniekam (*heres fiduciarius*) izdot tālāk mantojumu visā apmērā kādai trešai personai par labu.⁶³

Autore secina, ka visa mantojuma fideikomiss ir tuvāks mūsdienu pēcmantinieka iecēlumam. Romiešu tiesībās visa mantojuma fideikomiss tika uzskatīts arī kā “mantojuma uzticamība”, kas nozīmēja, ka ar lūgumu atdot visu mantojumu patiesībā tika noteikts mantojuma izpildītājs, jo mantojuma nodošana tālāk citai personai varēja attiekties arī uz vēl nedzimušo jauno paaudzi. Sākotnēji romiešu tiesībās mantojuma izdošana bija saistīta ar risku, jo neviens nevarēja būt spiests veikt uzticēto pienākumu, ja pats to nevēlējās un mantojuma izdošana bija paredzēta lūguma veidā

---

⁶³ Kalniņš V., Romiešu civiltiesību pamati, Izdevniecība Zvaigzne, Rīga, 1997, 195.-196..lp.

nevis kā pienākums. Tādejādi laika gaitā kļuva skaidrs, ka šis novēlējuma veids ir ieguvis popularitāti un taisnīgi būtu to iekļaut arī tiesībās un novēlējums izdot mantojumu tālāk kļuva par daļu no tām. Līdz ar to Romas imperatora Oktaviāna Augusta laikā novēlējumi kļuva izpildāmi, ko varēja aizsargāt tiesā. Līdz ar mantojuma novēlējuma nostiprināšanos romiešu tiesībās, tika nodrošināts, ka kreditori iesūdzēs tiesā faktisko labuma guvēju, nevis apgrūtināto mantinieku, kurš visu nodevis novēlētajam mantiniekam.⁶⁴

Tāpat fideikomisa jēdziens ir pazīstams VCLK un tika noteikts tā 10.nodaļā “Mantojuma fideikomisi”. Līdz ar substitūcijas iecelšanas iespējamību VCLK, sekojot romiešu un vācu tiesībām, civiltiesībās pieņēma arī kā atsevišķu noveļu veidu (vispārīga novele) mantojuma un ģimenes fidekomisus, pēc kura mantojuma atstājējs uzliek tiešam mantiniekam pienākumu izdot itin visu mantojumu vai tā daļu kādai citai personai.⁶⁵ VCLK 2137.pants paredzēja, ka “[t]estamentarisku rīkojumu, kurš uzliek tiešam mantiniekam pienākumu izdot itin visu mantojumu vai tā daļu kādam citam, sauc par mantojuma fideikomisu jeb vispārīgu novēli. Mantojuma atstājēju šajā attiecībā sauc par fideikonūtentu, mantinieku, kuram uzlikts izdot mantojumu — par fiduciariju, bet to personu, kurai jāsaņem devums — par fideikomisariju.”⁶⁶

Latvijas 1937.gada 28.janvāra Civillikuma tapšanas laikā fideikomiss piedzīvoja būtiskus grozījumus. Kā norāda tiesību zinātnieks F.Švarcs, fideikomisa institūts netika pārņemts jaunajā Civillikumā, tā vietā pēc Šveices Civillikuma parauga izveidots pēcmantnieka institūts. Ar mantojuma fideikomisu mantojuma atstājējam bija iespēja mantojumu vai tā daļu ģimenes ietvaros nodot tālāk mantojumā no paaudzes paaudzē uz nenoteiktu laiku. F.Švarcs norāda, ka jaunā Civillikuma izstrādāšanas laikā šā institūta sakarā tika saskatītas dažādas problēmas: kreditoru apmierināšana bija apgrūtināta un mantojuma masā ietilpstošo priekšmetu lietotājs atradās neziņā.⁶⁷

Autores ieskatā tam nevar piekrist. VCLK 2320.pants nosaka, ka “[l]īdz izdošanai fiduciarijam pieder tiešā mantnieka tiesības, tiktāl, cik tas savienojams ar viņam uzlikto

---

⁶⁴ Crook J.A., *Law and Life of Rome*, Cornell University Press, 1967, pg 125.-126.

⁶⁵ Bukovskis V., *Latvijas mantojumu tiesību projekts*. No grām. Tieslietu ministrijas vēstnesis (1920-1940) 10.sējums 1931, Rīga: TNA, 2004., 89.lp.

⁶⁶ Vietējo civillikumu kopojums. Vietējo likumu kopojuma III. daļa. Tulkojums ar pārgrozījumiem un papildinājumiem, kas izdoti līdz 1927.g. 31. decembrim, un ar dažādiem paskaidrojumiem Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. Rīga: Valters un Rapa, 1928, 258.lp

⁶⁷ Švarcs F. *Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011., 210.lp.

pieņākumu. Tādēļ viņš var tiklab celt prasības, dot atbildes un saistīties uz mantojumu attiecīgiem līgumiem, kā arī nomaksāt kreditoriem un atsvabināt parādniekus; beidzot viņam ir arī tiesība lietot ienākumus no mantojuma pa visu to laiku, kamēr viņš drīkst paturēt to sev.”⁶⁸ Autore uzskata, ka šis pants sniedz norādes uz to, ka fiduciarijs drīkst piedalīties ar mantu civilajā apgrozībā un uzņemties saistības. Tāpat nevar piekrist apgalvojumam, ka mantojuma masā ietilpstošo priekšmetu lietotājs atrodas neziņā, jo šī norma norāda uz fiduciarija tiesībām kā mantas īpašniekam, tajā skaitā gūt augļus no tās. Tāpat autore pievienojas arī profesora V.Bukovska viedoklim, kurš norādījis, ka iebildums par sarežģījumiem kreditoru apmierināšanā nav pārliecinošs atbilstoši VCLK 2339.pantam, pēc kura, kad fideikomisa priekšmets ir nekustams īpašums, tad, lai tas būtu spēkā attiecībā uz trešajām personām, akts par to jāievieš zemes grāmatās un tad kreditori jau iepriekš zina, ka viņiem savu pretenziju pret fideikomisu apmierināšanai – labākajā gadījumā fideikomisa priekšmeta lietošana – piekrist tik ilgi, kamēr turpinās viņu kopējā parādnieku tiesība uz to (2345.p.).⁶⁹

No VCLK iekļautajām normām izrietēja mantojuma atstājēja tiesības uzlikt fideikomisa izpildīšanu vai nu testamentārajam mantiniekam vai likumiskajam. Līdz izdošanai fiduciarijam piederēja tiešā mantinieka tiesības, tiktāl, cik tas bija savienojams ar viņam uzlikto pienākumu, viņš varēja saistīties ar līgumiem, nomaksāt parādus, kā arī lietot ienākumus no mantojuma par laiku, kamēr mantojumu varēja paturēt sev. VCLK paredzēja arī ģimenes fideikomisu, kas noteica, ka viens un tas pats priekšmets nepārtraukti pāriet no viena fideikomisarija uz otru, ar ko nodibinās mūžīgs fideikomiss.⁷⁰ Autore uzskata, ka tieši šis ir tas būtiskākais apstāklis, kāpēc fideikomiss netiek pārņemts jaunajā Civillikumā, jo paredz īpašuma pāriešanu no paaudzes paaudzē. Rodas būtiskas problēmas ar īpašuma atsavināšanu, jo īpašumam tiek nodibināta mūžīga saistība un nav saprotams, kā tā būtu izbeidzama. Lai gan VCLK sniedz nelielas norādes uz īpašuma iegūšanu pilnīgā lietošanā un kļūšanu par pilnīgu īpašnieku, 2346.pantā nosakot, ka gadījumā, ja “fideikomisa valdītājam nav mantinieku, kuriem tas piekristu uz nodibinātāja noteikumu pamata, vai ja šie noteikumi aiz kādiem citiem iemesliem būtu jāatzīst par dzēstiem, tad fideikomisa

---

⁶⁸ Vietējo civillikumu kopojums. Vietējo likumu kopojuma III. daļa. Tulkojums ar pārgrozījumiem un papildinājumiem, kas izdoti līdz 1927.g. 31. decembrim, un ar dažādiem paskaidrojumiem Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. Rīga: Valters un Rapa, 1928, 258.lp

⁶⁹ Bukovskis V., Latvijas mantojumu tiesību projekts. No grām. Tieslietu ministrijas vēstnesis (1920-1940) 10.sējums 1931, Rīga: TNA, 2004., 96.lp.

⁷⁰ Vietējo civillikumu kopojums. Vietējo likumu kopojuma III. daļa. Tulkojums ar pārgrozījumiem un papildinājumiem, kas izdoti līdz 1927.g. 31. decembrim, un ar dažādiem paskaidrojumiem Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. Rīga: Valters un Rapa, 1928, 258.lp

valdītājs var brīvi rīkoties ar tā priekšmetu un kļūst par tā pilnīgu īpašnieku.” Tajā pašā laikā 2347.pants paredz, ka “[g]imenes fideikomisu nevar atcelt uz kopīgu vienošanos, kaut arī tādu būtu izteikušas visas lietā ieinteresētās vēl dzīvās personas.”⁷¹

Šajās minētajā normās autore saskata divus būtiskus problēmjaudājumus. Pirmkārt, lai fideikomisa valdītājs kļūtu par pilnīgu lietas īpašnieku, tam nevar būt mantinieku. Taču VCLK nesniedz norādes, kas ir uzskatāms par brīdi, kad ir konstatējama situācija, ka šo mantinieku nav. Un pēc kādiem kritērijiem šis brīdis nosakāms. Jo saprotami, ka gadījumā, ja fideikomisa valdītājs ir, piemēram, vīrietis 30 gadu vecumā, kurš nav precējies un viņam nav mantinieku, šāds statuss konkrētajā vecuma posmā nav uzskatāms par tādu, lai būtu priekšnoteikums kļūšanai par pilnīgu īpašnieku, jo laulības noslēgšanai un pēcnācēju radīšanai persona vēl krietnu laiku būs atbilstošā vecumā. Tādejādi, rodas jautājums, kāds vecums tad ir uzskatāms par pietiekamu secinājumu izdarīšanai, ka persona ir tāda, kurai nav mantinieku. Autores ieskatā, vēl sarežģītāku situāciju padara normā iekļautā norāde uz to, ja fideikomisam nav mantinieku, nevis pēcnācēju. Jo mantinieks ir plašāks jēdziens kā pēcnācējs un līdz ar to, lai fideikomisa valdītājs kļūtu pilnīgs īpašnieks, viņam jāpiedzīvo situācija, ka viņam nav ne laulātā, ne bērnu, kā arī citu mantinieku. Tādejādi rodas jautājums diskusijai, vai atbilstoši VCLK var iestāties gadījums, kad fideikomisa valdītājs kļūst par pilnīgu īpašnieku. Gadījumā, ja šī mantinieku neesamība attiecas uz personu, kas ir mirusi, neatstājot mantiniekus, un tādejādi mantojuma masa tiek atbrīvota no mūžīgā fideikomisa, tad būtu kļūdaini runāt par pilnīgas lietošanas tiesībām, jo tādas nekad neiestājas.

Otrs problēmjaudājums saistīts ar novēlējuma mūžīgumu, kas ģimenei, kam piešķirts šāds fideikomisa vadījums, rada apgrūtinājumu un mūžīgu nespēju valdīt pār lietu pilnīgi brīvi un neierobežotā apmērā, līdz ar ko autores vērtējumā ir apgrūtinājums. Profesors V.Bukovskis gan norāda, ka ģimenes fideikomisu rīkojumu ierobežojumi gan attaisno mērķi – nodrošināt ne tikai tuvāko mantinieku un fideikomisa valdītāju, bet arī visus turpmākos un nākošo ģimenes locekļu labad radīt neatsavināmu īpašumu.⁷²

Kā uz to norāda arī tiesību zinātnieks F.Švarcs, pēcmantnieka iecelšana jaunajā Civillikumā nozīmēja, ka ieceltajam mantiniekam kā pirmmantiniekam ar testamentu vai mantojuma līgumu

---

⁷¹ Vietējo civillikumu kopojums. Vietējo likumu kopojuma III. daļa. Tulkojums ar pārgrozījumiem un papildinājumiem, kas izdoti līdz 1927.g. 31. decembrim, un ar dažādiem paskaidrojumiem Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. Rīga: Valters un Rapa, 1928, 258.lp

⁷² Bukovskis V., Latvijas mantojumu tiesību projekts. No grām. Tieslietu ministrijas vēstnesis (1920-1940) 10.sējums 1931, Rīga: TNA, 2004., 96.lp.

tiek uzlikts pienākums izsniegt mantojumu vai tā daļu kādai noteiktai citai personai kā pēcmantniekam un tiktāl nav nekādas atšķirības no VCLK mantojuma fideikomisa. Tomēr pretstatā tam mantnieks var būt saistīts, piemēram, ar ģimeni tikai vienas paaudzes ietvaros, jo pēcmantniekam nevar uzlikt par pienākumu novēlēt mantojumu tālāk, piemēram, ģimenes ietvaros.⁷³ Tādejādi, vērtējot kopsakarā ar autores iepriekš minēto, konstatējams, ka jaunais Civillikums atbrīvojas no pārlieku apgrūtinājuma mantojuma saņēmējam. Tomēr, neiekļaujot fideikomisu jaunajā Civillikumā, tas nav atbrīvojies no tāda institūta, kas būtībā tam atbilst. Kā norāda Dr.iur.R.Krauze, “[p]ēcmantnieka iecēlums visumā atbilst jēdzienam “fideikomiss”, kas agrāk romiešu tiesībās saistījās ar īpaša veida legātu, ar ko uzlikts pienākums tiešam mantniekam izdot visu mantojumu vai tā daļu kādam citam testamentā norādītā veidā un laikā.”⁷⁴

3.2. Pēcmantnieka iecēlums Civillikumā

Civillikumā pēcmantnieka iecēlumu regulē astotā nodaļa “Pēcmantnieka iecelšana”. Realizējot savas tiesības brīvā rīcībā ar savu mantu, testators var uzlikt ieceltajam mantniekam kā pirmmantniekam izdot mantojumu vai tā daļu pēcmantniekam. Autore uzskata, ka tā ir alternatīva substitūcijas institūtam, galvenajai atšķirībai slēpjoties tajā, ka pēcmantnieka iecēluma gadījumā, testators ir vēlējis, lai šis mantnieks par tādu kļūtu, tātad ir paredzējis, ka mantojums secīgi nonāks vispirms pie vienas un tad pie citas personas. Un šajā gadījumā rezerves iecēlums nepastāv.

Ieceļot pēcmantnieku, Civillikums paredz testatoram savu rīcības brīvību vēl vairāk palielināt, 487.pantā paredzot gadījumus, kad mantojums izdodams pēcmantniekam. Viens no gadījumiem ir pirmmantnieka nāves brīdis. Piemēram, personai A pieder nekustamais īpašums jūras piekrastē. Savas nāves gadījumam A taisa testamentu, nosakot, ka nekustamais īpašums kā pirmmantniekam tiek novēlēts mātai B, ieceļot par pēcmantnieku viņas nāves gadījumā reliģisko organizāciju Y, kurai piederējis A. Ņemot vērā, ka B ir divi bērni, ar kuriem A nekad nav bijis ciešās attiecībās viņu ekscentriskās dabas un izšķērdīgā dzīvesveida dēļ, A ir spējis izmantot visu rīcības brīvību un nodot savai mātai savu īpašumu tā, lai pēc viņas nāves viņas bērniem no

---

⁷³ Švarcs F. Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011., 211.lp.

⁷⁴ Krauze R., Gencs Z., Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.-840.p), Rīga: Mans Īpašums, 1997., 100.lp

mantojuma nekas nepienāktos. Vienlaikus A ir spējis pilnībā parūpēties par savu māsu, ar kuru dzīves laikā ir bijis ciešās attiecībās.

Otrs gadījums pēcmantnieka iecēlumam attiecas uz testamentā vai mantojuma līgumā noteiktajiem nosacījumiem. Piemēram, mantojuma atstājējs noteicis, ka mantojums izdodams pēcmantniekam brīdī, kad tas absolvējis Latvijas Universitātes Juridisko fakultāti un ieguvis vismaz bakalaura grādu. Līdz šī nosacījuma izpildei mantojumu iegūst pirmmantnieks. Tādējādi, mantojuma atstājējs, iespējams, ir vēlējis, lai pēcmantnieks iegūtu noteiktu profesiju un, iespējams, turpinātu ģimenes tradīcijas. Tomēr, pēcmantniekam šis nosacījums nav obligāti izpildāms un viņš var realizēt savas ieceres. Šādā gadījumā, autores ieskatā, ir būtiski saprast, cik ilgi pirmmantniekam ir jāgaida nosacījuma izpilde, jo persona var izdomāt uzsākt studijas pēc 10 vai pat 20 gadiem. Līdz ar ko, vai ir pamats uzskatīt, ka pirmmantnieks visu šo laiku ir ierobežots rīcībā ar mantu un neziņā, vai nosacījums izpildīsies vai nē.

Civillikuma 689.pants paredz, ka neviens nav spiests mantojumu pieņemt, savukārt 698.pants paredz nolikt termiņu, lai mantot aicinātais izteic savu gribu. Ja mantot aicinātais gribu neizteic, atzīstams, ka viņš mantojumu atraidījis. Turklāt Civillikuma 698.pants saprotams tādejādi, ka ne tikai substitūts un pēcmantnieks var būt tās personas, kurām tieši pēc mantot aicinātā ir tiesība uz mantojumu. Par tādu var būt mantnieks, kuram piekrīt mantojums, ja pirms viņa mantot aicinātais mantojumu atraidītu.⁷⁵ Tā kā pēcmantnieka iecēlums stājas spēkā vienu reizi, tad aicinājums mantot attiecas arī uz pēcmantnieku. Šajā gadījumā, ja pēcmantnieks uzskata, ka nosacījums nav tāds, ko pēcmantnieks varētu vai vēlētos izpildīt, viņš mantojumu var atraidīt un pirmmantniekam ir skaidrība par mantojuma turpmāko pāreju. Šādā gadījumā testaments stājas spēkā ar grozījumiem, izslēdzot pēcmantnieku no tā.

Dr.iur. R.Krauze norāda, ka “[p]ēcmantnieka iecēlums izveidojies kā īpašs pastāvīgs mantojuma tiesību institūts, kad mantojuma atstājējam ir divi testamentā iecelti mantnieki, kas manto nedalītu mantojumu viens pēc otra un abi ir uzskatāmi par mantojuma atstājēja mantniekiem. Pēcmantnieks pēc Civillikuma izpratnes stājas mantojuma atstājēja vietā un nevis pirmmantnieka vietā.”⁷⁶

Autore secina, ka šāds pēcmantnieka iecēlums izpaužas kā viena mantojuma atstājēja divi mantnieki un šajā gadījumā pirmmantnieka mantniekiem nav likumīgu tiesību pretendēt uz

---

⁷⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016.gada 2. augusta lēmums SKC – 2078/2016, pieejams <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/hronologiska-seciba?year=2016> [aplūkots 23.04.2022.]

⁷⁶ Krauze R., Mantojuma tiesības 2.papildinātais izdevums, R., KIF “Biznesa komplekss” 1997, 92.lp.

pirmmantinieka mantojumu viņa nāves gadījumā. Piemērā aplūkotajā gadījumā, kur A ir taisījis testamentu un iecēlis par pirmmantinieci B, redzams, ka B bērni ir viņas pirmās šķiras mantinieki, taču, ieceļot par pēcmantinieku reliģisko organizāciju Y, A ir liedzis B bērniem iespēju mantot nekustamo īpašumu un arī apstrīdēt A testamentu kā neatņemamās daļas tiesīgiem, jo šādas tiesības likums neparedz. Uz to norādi sniedzis arī tiesību pētnieks Z.Gencs, atsaucoties uz Augstākās tiesas plēnuma 1995.gada 27.marta lēmumā Nr.1 “Par likuma piemērošanu mantojuma lietās” 44.punktā skaidroto – “[t]āds pēdējās gribas rīkojums, kas satur pēcmantinieka iecelšanu, atzīstams par stājušos likumīgā spēkā tikai vienu reizi, proti, pirmmantiniekam apstiprinoties. Ja pirmmantinieks ir arī neatņemamās daļas tiesīgais, tad viņš var vispirms izmantot savu tiesību uz neatņemamo daļu, bet pārējo viņš iegūst, ja piedzīvo tā izdošanai noteikto brīdi. Ja pirmmantinieks ir arī neatņemamās daļas tiesīgais, tad viņa daļu mantojumā viņš var pieņemt bez nosacījuma to nodot tālāk pēcmantiniekam. Šajā gadījumā pirmmantinieks tiesīgs prasīt grozīt testamenta novēlējumu. Ja pirmmantinieks šādu prasību nav iesniedzis, spēkā paliek testamenta novēlējums par pēcmantinieka iecēlumu pilnā apmērā.”⁷⁷

Autore pievienojas Dr.iur. R.Krauzes viedoklim, kurš norāda, ka pirmmantinieks tomēr ir ierobežots savās īpašuma tiesībās. Lai gan pirmmantinieks var piedalīties ar mantu civilajā apgrozībā, uzņemties saistības, iegūt tiesības, tomēr Civillikuma 490.pantā ir noteikti ierobežojumi⁷⁸ un atsavināt mantojumu vai apgrūtināt to ar lietu tiesībām pirmmantinieks drīkst tikai tādā mērā, kādā viņam to atļāvis rīkojumā nāves gadījumam mantojuma atstājējs vai rakstiski pēcmantinieks. Autore uzskata, lai arī pirmmantinieks iegūst mantojumu kā katrs mantinieks, pienākumi, kas gulstas uz viņu, padara viņu drīzāk par mantojuma aprūpētāju brīdim, kad pēcmantinieks varēs mantojumu pieņemt, vai iestāsies pirmmantinieka nāve.

Arī tiesību pētnieks Z.Gencs uzskata, ka pirmmantinieks uzskatāms par ierobežotu īpašnieku. Mantojums jāizdod pēcmantiniekam tādā sastāvā un kārtībā, kādā mantojums bijis mantojumam atklājoties, izņemot likumā noteiktos gadījumus.⁷⁹ Civillikuma 492.pants paredz, ka pēcmantiniekam ir jā rūpējas par mantojuma uzturēšanu un par mantas bojājumiem pirmmantinieks atbild vienīgi tad, ja viņš rīkojies ar ļaunu nolūku vai rupju neuzmanību. Tomēr manta var iet bojā arī nelaimes gadījuma rezultātā, kas nozīmē, ka mantas nejaušas bojā ejas gadījumā risku nes abi, kā pirmmantinieks, tā arī pēcmantinieks.⁸⁰ Ja mantojums ir nekustamais īpašums, kas ir pilnībā

⁷⁷ Gencs Z., Mantošana. Zinātniski praktisks komentārs, Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 202.lp.

⁷⁸ Krauze R., Gencs Z., Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.-840.p), Rīga: Mans Īpašums, 1997, 104.lp

⁷⁹ Gencs Z., Mantošana. Zinātniski praktisks komentārs, Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 205.lp

⁸⁰ Krauze R., Gencs Z., Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.-840.p), Rīga: Mans Īpašums, 1997, 106.lp

gājis bojā ugunsgrēkā, kam par cēloni nav bijusi pirmmantinieka rupja neuzmanība, tad ir saprotams, ka nekustamais īpašums dabā vairāk neeksistē, līdz ar ko mantojums ir zudis.

Tomēr uzmanība ir vēršama gadījumiem, kad nekustamais īpašums ir bijis apdrošināts par pilnu tā atjaunošanas vērtību. Šādā gadījumā var rasties vairāki jautājumi, uz kuriem Civillikums tiešas norādes nesniedz. Kurš turpmāk uzskatāms par nekustamā īpašuma īpašnieku, ja testamentā mantojuma atstājējs netika iekļāvis nosacījumu, ka nekustamais īpašums obligāti jāapdrošina un tā bojāejas gadījumā par apdrošināšanas atlīdzību jāatjauno. Tomēr pirmmantinieks ir veicis šo izvēli apdrošināt īpašumu. Saņemot apdrošināšanas atlīdzību, vai likums noteic pienākumu uzbūvēt māju tajā pašā vietā jebšu pirmmantinieks var to uzbūvēt uz cita zemes gabala rezultātā iegūstot šo nekustamo īpašumu savā īpašumā pilnā apmērā. Civillikuma 490., 491.pants sniedz norādes uz sekām, ja pirmmantinieks prettiesiski atsavinājis mantojumā esošās lietas, kuras būtu jānodod pēcmantniekam, pārkāpjot 490.panta pirmajā daļā noteiktās robežas.⁸¹ Tomēr piemērā minētajā gadījumā pirmmantinieks nav atsavinājis nekustamo īpašumu un autore uzskata, ka nevar uzskatīt, ka apdrošināšanas atlīdzība iegūta par mantojuma naudu, tādēļ jāizdod pēcmantniekam. Tomēr nevar arī uzskatīt, ka apdrošināšanas atlīdzība būtu piekritīga pirmmantniekam, jo bez nekustamā īpašuma, kura tālāka pāreja paredzēta pēcmantniekam, nebūtu iespējams iegūt apdrošināšanas atlīdzību.

Tāpat diskusijas rada gadījums līdzīgā situācijā, kad nekustamais īpašums ir gājis bojā ugunsgrēkā, pirmmantinieks ir saņēmis apdrošināšanas atlīdzību, uzsācis īpašuma atjaunošanu un miris, pirmmantinieka kontā paliekot naudas līdzekļiem, kas ir saņemtā apdrošināšanas atlīdzība. Ja ar testamentu noteikts, ka nekustamā īpašuma pēcmantnieks ir testamentā norādītā persona, vai var uzskatīt, ka šai pašai personai pienākas pirmmantinieka kontā esošie naudas līdzekļi – apdrošināšanas atlīdzība, vai tieši pretēji uz šiem naudas līdzekļiem var pieteikties pirmmantinieka likumīgie mantinieki. Atbildes meklējamas testamentā un tajā, ko ir noteicis vai vēlējies testators, taču gadījumā, ja šādu norāžu nav, autore uzskata, ka Civillikuma 491., 492.panta nosacījumi tāpat nav piemērojami, jo nevar uzskatīt, ka apdrošināšanas atlīdzību pirmmantinieks ieguvis par mantojuma naudu vai lietām.

Igaunijas Mantojuma likums šādus gadījumus gan ir paredzējis un nosaka pienākumu nodot pēcmantniekam iegūto īpašumu tādā stāvoklī, kādā tas būtu saprātīgi pārvaldīts līdz nodošanai,

---

⁸¹ Krauze R., Gencs Z., Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.-840.p), Rīga: Mans Īpašums, 1997, 106.lp

tāpat paredzot, ka kompensācija par nododamā īpašumā ietilpstošo priekšmetu iznīcināšanu ir nododamā mantojuma daļa.

Autore uzskata, ka Igaunijas piedāvātais likuma regulējums dotu skaidru norādi Civillikumā ietvertajām normām, jo uz šo brīdi ir skaidrs un saprotams, ka par mantas bojājumiem pirmmantinieks atbild vienīgi tad, ja viņš rīkojies ar ļaunu nolūku vai rupju neuzmanību, tomēr papildinājums Civillikumā atrunātu arī gadījumus, ja par mantas bojāeju saņemta atlīdzība. Autore piedāvā papildināt Civillikuma 492.pantu, pievienojot trešo teikumu, kas noteiktu, ka mantas bojāejas gadījumā pirmmantinieks vai viņa mantinieki nodod pēcmantniekam kompensāciju, kas radusies mantas bojāejas gadījumā.

Atšķirīgi no substitūcijas institūta, kur Civillikums nesniedz skaidras norādes, kas notiek gadījumā, ja substitūts nomirst pirms mantojuma atstājēja vai pēc tam, neizteicies par mantojuma pieņemšanu, Civillikuma 493.panta otrajā daļā norādīts uz gadījumu, kad pēcmantnieks nomirst pirms tam, kad paredzēta mantojuma izsniegšana viņam. Paredzēts, ka šādā gadījumā mantojums izsniedzams pēcmantnieka mantiniekiem. Pēdējiem tiesības saņemt mantojumu saistāmas tikai ar pirmmantinieka nāves brīdi.⁸² Ir izteikts viedoklis, ka pirmmantniekam vai pēcmantniekam miršot, pirmā mantiniekiem jāizdod mantojuma otrā mantiniekiem. Tiesību pētnieks Z.Gencs, atsaucoties uz G.Beimūta publikāciju "Pēcmantnieka institūts jaunajā Civillikumā" norāda - "[š]āds atrisinājums liktos visvairāk pamatots uz likuma pareizu tulkojumu un līdz ar to arī uz taisnības sajūtu. Nav arī jāaizmirst, ka šādā gadījumā pēcmantnieka institūta būtībā nekas necieš, jo pēc tā noteikt par mantojumu var augstākais uz divām paaudzēm, kas arī paliek ievērots".⁸³

Autores ieskatā substitūta un pēcmantnieka iecelšana nodalāma vērtējot visciešākajā sakarā ar testatora gribu un to, kuru viņš ir vēlējis redzēt kā nākamo sava īpašuma pēcteci. Substitūcija ir drīzāk uzskatāma par rezerves variantu gadījumam, ja kādu iemeslu dēļ mantinieks mantojumu nepieņem – nevēlas vai nevar. Taču testatora griba vienmēr ir bijusi saistīta ar to, lai tieši viņš kļūtu par mantinieku, rezerves gadījumam substitūts. Taču pēcmantnieka ieceluma gadījumā, testatora griba vienmēr ir bijusi saistīta ar to, ka manta beigu galā tomēr nonāk pēcmantnieka rīcībā, nevis atkarībā no pirmmantnieka gribas mantojumu pieņemt. Šī būtiskā atšķirība arī nošķir substitūciju no pēcmantnieka ieceluma, jo substitūcijas gadījumā substitūts nekad par mantinieku nekļūst, ja ieceltais mantinieks izsaka gribu mantojumu pieņemt.

---

⁸² Krauze R., Mantojuma tiesības 2.papildinātais izdevums, R., KIF "Biznesa komplekss" 1997, 95.lp.

⁸³ Gencs Z., Mantošana. Zinātniski praktisks komentārs, Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 202.lp.

KOPSAVILKUMS

Pētījuma rezultātā autore izvirza aizstāvēšanai šādas tēzes, kas izteiktas secinājumu un priekšlikumu veidā:

- Vērtējot testamentu kā tiesisku darījumu, ir jāņem vērā uz to attiecināmās Civillikuma normas par gribas īstumu (Civillikuma Saistību tiesību 1427.pants un turpm.), kā arī Civillikumā sniegtās norādes uz darījuma spēkā neesamību (Civillikuma 1553.p., 1570.p.). Neiespējami nosacījumi un pretlikumīgi rīkojumi padara darījumu par spēkā neesošiem un attiecas kā uz testatoru kā dzīves laikā, tā uz pēcnāves novēlējumiem, tādejādi šajā gadījumā nevar runāt par tiem kā testatora brīvības ierobežojošiem.
- Lai arī testatora brīvība nav absolūta un pilnīga, viņš tomēr bauda tiesības pats noteikt savas mantas, tiesību un saistību pēcteci un pēcteča izvēles ziņā testators ir neierobežots.
- Romiešu tiesībās bija pazīstami trīs substitūcijas veici: 1) parastā substitūcija (*substitutio vulgaris*), 2) pupilārsubstitūcija (*substitutio pupillaris*), 3) substitūcija garīgi slimajiem (*substitutio quasi pupillaris*), taču mūsdienu Civillikumā iekļauta tikai parastā substitūcija.
- Nav noteicošais, ka testators testamentā ir norādījis, ka substitūts iecelts tikai vienam gadījumam, ja iespējams pierādīt, ka testatora griba ir izpaudusies vēlmē iecelt substitūtu arī otram pantā minētajam gadījumam.
- Praksē nav vienprātības, vai jēdziens „nevar mantojumu pieņemt” attiecas arī uz mirušu personu. Tādejādi autore piedāvā Civillikuma 477.panta pirmo teikumu izteikt šādā redakcijā: „Testators mantinieka vietā var iecelt vienu vai vairākus substitūtus, ja izceltais mantinieks mirst pirms mantojuma atklāšanās, atsakās no mantojuma vai ir necienīgs mantinieks”.
- Romiešu tiesībās visa mantojuma fideikomiss tika uzskatīts arī kā “mantojuma uzticamība”, kas nozīmēja, ka ar lūgumu atdot visu mantojumu patiesībā tika noteikts mantojuma izpildītājs, jo mantojuma nodošana tālāk citai personai varēja attiekties arī uz vēl nedzimušo jauno paaudzi.
- Tā kā pēcmantinieka iecēlums stājas spēkā vienu reizi, tad aicinājums mantot attiecas arī uz pēcmantinieku. Šajā gadījumā, ja pēcmantinieks uzskata, ka nosacījums nav tāds, ko

pēcmantnieks varētu vai vēlētos izpildīt, viņš mantojumu var atraidīt un pirmmantniekam ir skaidrība par mantojuma turpmāko pāreju

- Pēcmantnieka iecēlums izpaužas kā viena mantojuma atstājēja divi mantinieki un šajā gadījumā pirmmantnieka mantiniekiem nav likumīgu tiesību pretendēt uz pirmmantnieka mantojumu viņa nāves gadījumā.
- Tā kā Civillikums nesniedz norādes par gadījumiem, kad pirmmantnieks mantojuma zuduma gadījumā saņēmis atlīdzību, autore piedāvā papildināt Civillikuma 492.pantu, pievienojot trešo teikumu: „Mantas bojāejas gadījumā pirmmantnieks vai viņa mantinieki nodod pēcmantniekam kompensāciju, kas radusies mantas bojāejas gadījumā”.

Izmantoto avotu saraksts

Literatūra

1. Balodis K., Ievads Civiltiesībās, Rīga, Zvaigzne ABC, 2007.
2. Birziņa L., Romiešu tiesības, Rīga, 2001.
3. Bukovskis V., Latvijas mantojumu tiesību projekts. No grām. Tieslietu ministrijas vēstnesis (1920-1940) 8.sējums 1929, Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2004.
4. Bukovskis V., Latvijas mantojumu tiesību projekts. No grām. Tieslietu ministrijas vēstnesis (1920-1940) 10.sējums 1931, Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2004.
5. Buckland W. W., The Main Institutions of Roman Private Law, Cambridge University Press, 2011.
6. Bundurs Ž., Mantošanas tiesības: mantinieku apstiprināšana un mantojuma sadalīšana, testamentu, līgumu un lūgumu paraugi, Daugavpils: Pašpalīdzība, 1932.
7. Crook J.A., Law and Life of Rome, Cornell University Press, 1967.
8. Janševska A., Substitūcija mantojuma tiesībās, Jurista vārds, 2018. 10.jūlijs, Nr.28 (1034). Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/273047-substitucija-mantojuma-tiesibas/>
9. Gencs Z., Mantošana. Zinātniski praktisks komentārs, Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002.
10. Mac Chombaich De Colquhoun P., A Summary of the Roman Civil Law, London: V. and R. Stevens and Sons, 1851.
11. Kalniņš E., Īpašums, Jurista vārds, 2022. 15.februāris, Nr.7 (1221). Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/280620-pasums/>
12. Kalniņš E., Mantas jēdziens civiltiesībās, pieejams https://www.journaloftheuniversityoflatvialaw.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/journaloftheuniversityoflatvialaw/No1/E_Kalnins.pdf
13. Kalniņš E., Vietējo civillikumu kopojuuma “romiešu tiesību daļas” izstrādāšanas metode, Jurista vārds, 2014. 11.novembris, Nr. 44/45 (846/847). Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/265574-vietejo-civillikumu-kopojuma-romiesu-tiesibu-dalas-izstradasanas-metode/>
14. Kalniņš V., Romiešu civiltiesību pamati, Izdevniecība Zvaigzne, Rīga, 1997.
15. Krauze R., Gencs Z., Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.-840.p), Rīga: Mans Īpašums, 1997, 93.lp
16. Krauze R., Mantojuma tiesības 2.papildinātais izdevums, R., KIF “Biznesa komplekss” 1997.

17. Lazdiņš J., Baltijas Civillikums laikmetu griežos: likuma pieņemšanas 150 gadu jubilejas atcerei, Jurista vārds, 2014. 11.novembris, Nr.44/45 (846/847) . Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/265573-baltijas-civillikums-laikmetu-griezos-likuma-pienemsanas-150-gadu-jubilejas-atcerei/>
18. Rotbergs A. Testēšanas brīvības ierobežojumi. Rīga: Latvju kultūra, 1935.
19. Rudāns S., “Saistību tiesību kometāri”, Jurista vārds, 2006. 9.maijs, Nr. 18 (421). Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/134432-saistibu-tiesibu-komentari/>
20. Saller R.P., Patriarchy, Property and Death in the Roman Family, Cambridge University Press, 1994.
21. Švarcs F. Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011.
22. Torgāns K., Latvijas Republikas civillikuma komentāri : Saistību tiesības (1401.- 2400.p.), Rīga : Mans īpašums, 1998.

Normatīvie tiesību akti

1. Latvijas Republikas Satversme: LR likums. Pieņemts 15.02.1922. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/57980-latvijas-republikas-satversme>
2. Vietējo civillikumu kopojums. Vietējo likumu kopojuma III. daļa. Tulkojums ar pārgrozījumiem un papildinājumiem, kas izdoti līdz 1927.g. 31. decembrim, un ar dažādiem paskaidrojumiem Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. Rīga: Valters un Rapa, 1928.
3. Civillikums: LR likums. Kodifikācijas nodaļas 1937. gada izdevums. Rīga: Kodifikācijas nodaļa, 1937.
4. Civillikums: LR likums. Pieņemts 28.01.1937. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=225418>
5. Pārimisseadus: Mantojuma likums, Igaunijas likums, pieņemts 17.01.2008. Pieejams: <https://www-riigiteatajaee.translate.google.com/en/eli/ee/514012021002/consolide? x tr sl=en& x tr tl=lv& x tr hl=lv& x tr pto=sc>

Juridiskās prakses materiāli

Tiesu prakse

1. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta 2005.gada 14. decembra Spriedums lietā Nr. SKC – 760. Pieejams <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/hronologiska-seciba?year=2005>
2. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2009. gada 14.janvāra Spriedums Lietā Nr. SKC – 5. Pieejams <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/civillikums/otra-dala-mantojuma-tiesibas-382-840pants/tresa-nodala-testamentara-mantosana-418-638pants>
3. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016.gada 2. augusta lēmums SKC – 2078/2016. Pieejams <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/hronologiska-seciba?year=2016> [aplūkots 23.04.2022.]
4. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2018.gada 17.maija Lēmums Lietā Nr.SKC-1065/2018. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/hronologiska-seciba?year=2018>

Citi prakses materiāli

1. Civillikuma Mantojuma tiesību daļas tiesiskā regulējuma problēmjaudājumi un to modernizācijas nepieciešamība, Latvijas Zvērinātu notāru padome, Rīga, 2017, pieejams: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/TM_2017_petijums_par_civillikuma_mantojuma_tiesibu_dalas_tiesiska_regulejuma_problemjaut_un_to_moderniz_nepiecie.pdf
2. <https://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/cilvektiesibas/socialas-un-ekonomiskas-tiesibas/tiesibas-uz-ipasumu>
3. Succession. Pieejams https://e-justice.europa.eu/content_succession-166-it-en.do?member=1
4. Tieslietu ministrijas Informatīvais ziņojums "Par nepieciešamību precizēt tiesisko regulējumu ēnu ekonomikas ierobežošanai".
Pieejams:http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:UC0MqSkDgWoJ:tap.mk.gov.lv/doc/2017_11/TMZin_171017_VSS_408.2346.docx+&cd=4&hl=lv&ct=clnk&gl=lv

5. Quote di successione: disponibili e non disponibili, pieejams <https://www.succeSSIONE-testamento.it/succeSSIONE/quote-succeSSIONE/>
6. 2009.gada 19.novembra Ministru kabineta rīkojums Nr.797 “Par koncepciju par Civillikuma Mantojuma tiesību daļas modernizāciju”, pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/200900>
[aplūkots 08.04.2022.]

Bakalaura darbs “Substitūcija un pēcmantnieka iecelšana kā testatora brīvības izpausme”
izstrādāts LU Juridiskajā fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie
informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autore: _____ Anda Keiša (personiskais paraksts)

ŠIS DOKUMENTS IR ELEKTRONISKI PARAKSTĪTS AR DROŠU
ELEKTRONISKO PARAKSTU UN SATUR LAIKA ZĪMOGU

Rekomendēju/nerekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: lektore Mg.iur. Kristīne Zīle _____
(personiskais paraksts, datums)

Recenzents/-e: _____

Darbs iesniegts Civiltiesisko zinātņu katedrā 24.05.2022.

Dekānes pilnvarotā persona: _____ (personiskais paraksts)

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē

_____
(datums, protokola Nr.) Komisijas sekretārs/-e:

_____